

John Riddell: Kominterns viktiga vändning 1920- 1921

[Ur [Links International Journal of Socialist Renewal](#), 18 september 2020. Översättning från engelska, Göran Källqvist. Då vi hittat texter som varit översatta till svenska har vi angivit dessa källor, länkar till största delen till marxistarkiv.se.]

Innehållsförteckning

a. 1920: ett år av stora förhoppningar.....	4
Kappkuppen i Tyskland.....	5
Andra världskongressen.....	6
Det polsksovetiska kriget.....	6
Bakukongressen.....	7
Uppsving i Italien.....	8

b. Fyra historiska kongresser.....	9
Halle (Tyskland).....	9
Tours (Frankrike).....	10
Livorno (Italien).....	10
Prag (Tjeckoslovakien).....	12
c. Det tyska partiets vänstersväng.....	13
d. Marsaktionen.....	16
Nederlagets efterdyningar.....	18
Reaktionen i Moskva.....	19
e. De stridande parterna möts i Moskva.....	20
Sju ledande personer.....	21
Debatt bland bolsjevikledarna.....	23
f. Konflikter om nationella partier.....	24
Italien.....	24
Tyskland.....	25
Tjeckoslovakien.....	26
Frankrike.....	27
g. De viktigaste kongressdebatterna.....	28
KAPD och dess roll.....	30
h. Konturer till en kompromiss.....	30
i. Komintern utvidgar sitt verksamhetsområde.....	33
Fackföreningarna.....	33
Ryssland.....	33
Ungdomsinternationalen.....	34
Kvinnor.....	34
Kooperativ.....	34
Organisering.....	35
Internationalens funktionssätt.....	35
Revolutionen i kolonierna och halvkolonierna.....	36
j. Skola i strategi.....	37
Bibliografi.....	38
Dokument från den kommunistiska rörelsen på Lenins tid.....	38
Utgåvor av Kominterns tredje kongress och dess resolutioner.....	38
Kominternstidskrifter.....	38
Bibliografier.....	39
Biografiska resurser.....	39
Kominterndokument förknippade med den tredje kongressen.....	40
Bibliografi, axplock, av litteratur förknippad med tredje kongressen.....	42

(*Links* redaktionella kommentar: Efter att 1920 ha konsoliderat sig som internationell organisation, upplevde Kommunistiska internationalen (Komintern) en triumferande tillväxt, därefter ett allvarligt bakslag, en ledarskapskris, och slutligen – vid den tredje världskongressen – en skarp omorientering till enhetsfrontsstrategin.

Historien om denna snabba och komplicerade utveckling följs i inledningen till *To the Masses* [Till massorna], en studie av Kominterns tredje världskongress (juni-juli 1921), som genomförde den nödvändiga förändringen av linjen.

To the Masses: Proceedings of the Third Congress of the Communist International, 1921 (John Riddell, red.), gavs ut av Brill och Haymarket Books 2015. Den innehåller den tredje kongressens fullständiga diskussionsprotokoll, tillsammans med 33 bilagor och en komplett notapparat i ett enda 1.299 sidor långt band. Boken, som först publicerades i bokserien ”Historical materialism” finns tillgänglig från [Haymarket Press](#) för 38,50 dollar.

Inledningen presenteras här för första gången online. Copyright (c) 2014 John Riddell.

Speciellt tack till Mike Taber, som skrev fotnoterna, redigerade texten och gav råd om varenda aspekt av det fullständiga verket.)

”Till massorna!” – det var uppmaningen från Kommunistiska internationalens tredje kongress, som hölls i Moskva 22 juni – 12 juli 1921, till anhängare över hela världen. ”[K]apitalets makt”, sa kongressappellen, ”kan brytas blott om kommunismens idéer förkroppsligas i en våldsam längtan hos den stora majoriteten av proletariatet, lett av kommunistiska masspartier, vilka måste bilda det kämpande proletariatets järnhårda sammanhållande band.”¹

Appellen var kärnan i en strategi som utvecklades av kongressen som svar på en skarp förändring av de politiska förhållandena i Europa: från en period av tumultartade arbetaruppror till en period där målet med en socialistisk revolution verkade vara mindre nära förestående. Kommunistiska internationalen (Komintern) försökte utveckla en plan för förberedelser inför revolutionen under en period där den inte föreföll stå omedelbart på dagordningen, och där arbetarklassen, även om den var organiserad och stridbar, befann sig på reträtt.

Före kongressen var internationalens flera miljoner medlemmar splittrade om karaktären på denna förändring och hur man skulle svara på den. När kongressen samlades, med mer än 600 delegater från 55 länder närvarande, var det fortfarande osäkert vad den skulle leda till, och majoriteten av deltagarna var för en linje som var en helt annan än den som till sist antogs. Protokollen från de tre veckornas kongressdebatter, som presenteras på dessa sidor, visar den internationella rörelsens invecklade och föränderliga debatt om frågor som avgjorde dess framtida linje – inklusive många frågor som ställs än idag.

De olika åsikter som uttrycktes under kongressen grupperades kring två alternativa handlingslinjer. Ett ”vänster-” alternativ hade som mål att egga arbetarna till revolutionär kamp med hjälp av djärva initiativ från en kommunistisk minoritet. Den uttrycktes allra tydligast i ändringsförslagen till Teser om taktiken och strategin från de tyska, österrikiska och italienska delegationerna. Andra krafter, under ledning av V I Lenin och Leo Trotskij, och av Lenin kallad ”höger”, försökte marschera framåt mot revolutionen genom att rota kommunisterna i arbetarklassens dagliga kamp.²

Kongressens beslut slog fast en strategisk handlingslinje som har väglett revolutionära krafter ända

1 Citerat ur EKKI:s appell efter kongressen, s 1034 [På svenska: [Kominterns tredje kongress](#), s 96]. Se även s 234 (Zinovjev) och 269, 417, 442 (Radek).

2 För ändringsförslagen, se s 1041-1058. Denna inledning undviker begreppet ”ultravänsteristisk”, som inte användes av den tredje kongressen, och använder istället orden ”vänsteristisk” eller ”vänster” som fanns i kongresstexten. För Lenins användning av ordet ”höger”, se hans brev från 14 augusti 1921, s 1078–1080. [På svenska: [Brev till de tyska kommunisterna.](#)]

in på 2000-talet. Bland arven från kongressen finns:

1. En strategi som försökte vinna en majoritet av arbetarklassen till kommunismen genom att förbinda sig att delta i arbetarnas dagliga kamp. Den linjen uttrycktes i kongressens upprop, ”till massorna”, och formulerades mer exakt av Clara Zetkin (som citerade Lenin) som ”Vinn över massorna som en förutsättning för att erövra makten.”³
2. En kampanj för att samla det antikapitalistiska motståndets olika uttryck i en ”proletariatets förenade kampfront”. Detta förhållningssätt utvidgades sex månader senare till att omfatta allianser med icke revolutionära strömningar i arbetarrörelsen i det som blev känt som ”enhetsfronten”.⁴
3. Ett förslag att i internationalens program föra in det som senare blev känt som ”övergångs-krav”, det vill säga krav som gör intrång på kapitalisternas egendomsrättigheter och makt, som en del av ”ett system av fordringar, som i sin helhet söndermålar bourgeoisins makt, organisera proletariatet, och bilda etapper i kampen för den proletära diktaturen”.⁵
4. En analys av hur svängningarna i den kapitalistiska ekonomin kan gynna ett antikapitalistiskt medvetande, istället för att lita till förhoppningarna om kapitalismens sammanbrott.⁶
5. Under en diskussion som kännetecknade av hårda motsättningar och många felsteg, försökte kongressen med hjälp av öppenhetlig debatt och i en kompromissanda gynna en principiell enhet mellan de olika krafter som var knutna till internationalen.

Kongressen bestod inte bara av plenardiskussioner och resolutioner, som återges i sin helhet på dessa sidor, utan också en mängd exekutiv-, kommissions- och speciella möten som hölls innan kongressen samlades och medan den sammanträdde. Inriktningen på dessa konsultationer och överläggningar återspeglas i denna bok i 32 bilagda dokument, varav de flesta publiceras för första gången på engelska. Denna redaktionella introduktion har som mål att ge läsarna en vägledning till detta blandade material, och knyta ihop diskussionen i och utanför de formella mötena och ge det nödvändiga sammanhanget. Introduktionen redogör också för händelser under de 14 månaderna före kongressen som gav upphov till dispyter under Moskva-mötet och var centrala under dess diskussioner.

a. 1920: ett år av stora förhoppningar

De strategiska meningsmotsättningar i Kommunistiska internationalen hade varit märkbara sedan grundandet i mars 1919, och uppstod och vidgades på grund av arbetarnas varierande erfarenheter under 1920. Efter Kominterns andra kongress i juni-juli 1920 anslöt sig hundratusentals revolutionärt sinnade arbetare till dess led och byggde ett antal kommunistiska masspartier, speciellt i

3 Idén ”till massorna” uttrycktes första gången vid kongressen av Zinovjev i sin inledningsrapport: ”Den viktigaste parollen är att säkerställa att vi får majoriteten och når massorna.” Se s 234. För Zetkins formulering, se s 1142.

4 Se s 1036; Riddell (red.), 2011b, *Toward the United Front: Proceedings of the Fourth Congress of the Communist International*, (hädanefter 4WC), s 1164–1173.

5 Se s 936 [på svenska: [Kominterns tredje kongress](#), s 26]. Se även fjärde kongressens diskussion, Riddell (red.), 4WC, s 34–36, 509–515, 631.

6 Se s 440–442 (rapport), 919–920 (teser).

Tyskland, Frankrike och Tjeckoslovakien. Men samtidigt drabbades arbetarklassen i sin helhet av flera bakslag, i synnerhet under det polsk-sovjetiska kriget och i de två icke sovjetiska länder som var närmast en revolution, Italien och Tyskland. Vågen av arbetarradikalism efter kriget höll tydligt på att dra sig tillbaka. Kommunisterna reagerade olika på denna situation. Vissa föreslog att deras nyss utökade styrkor skulle inleda en offensiv innan det var försent, medan andra var för en politik som anpassades till ett mindre snabbt revolutionärt förlopp. Historien om den tredje kongressen måste därför spåras till ett ögonblick 15 månader tidigare, då en tydlig strategisk meningsmotsättning visade sig i Kominterns ledning.

Kappkuppen i Tyskland.

Tredje kongressens diskussioner hänvisade ofta till motsättningar om kommunisternas agerande under arbetarmobiliseringen i Tyskland i mars 1920 mot en militärkupp ledd av Wolfgang Kapp. När högerinriktade arméenheter denna månad tog över Berlin och drev den socialdemokratiskt ledda regeringen på flykten, vägrade arméledningen försvara det konstitutionella styret, samtidigt som arbetare över hela Tyskland inledde en massiv generalstrejk. Inom fyra dagar var Kappkuppen besegrad, men arbetarna fortsatte sin strejk och krävde effektiva åtgärder mot högerns våld. Beväpnade arbetare kontrollerade en del områden, inklusive en stor del av industriområdet Ruhr. Armén angrep dem, och inom kort fick de kapitalistiska styrkorna åter övertaget. Revolutionära arbetare funderade varför de inte hade lyckats utnyttja den bästa möjlighet de hade haft sedan den tyska revolutionen i november 1918. I synnerhet fyra av Tyska kommunistpartiet (KPD:s) åtgärder under Kappdagarna granskades kritiskt:

- När generalstrejken bröt ut vägrade kommunistpartiets ledning till en början att stöda den, eftersom de som strejkade mot kuppen försvarade en förtryckande borgerlig regering.
- I en del områden deltog KPD i eller ledde allianser av arbetarorganisationer som omfattade det prokapitalistiska SPD [socialdemokraterna], som under en tid faktiskt hade makten.
- Vid ett tillfälle uttryckte KPD ett villkorligt stöd till ett förslag från fackföreningarna att bilda en regering bestående av alla arbetarpartier och fackföreningar.
- Under kampens slutskede, när armén var redo att krossa arbetarnas väpnade avdelningar i Ruhr, var KPD för en överenskommelse som hade föreslagits för att undvika en massaker och återställa freden i regionen utan en invasion av armén.

KPD:s agerande under Kapphändelserna kritiserades hårt av många av partiets och internationalens ledare. Karl Radek, som ledde Kominterns exekutivkommittés (EKKI:s) samarbete med KPD, sa att både ledarskapets inledande återhållsamhet och senare villkorliga stöd till en enad arbetarregering återspeglade en bakomliggande passivitet. Béla Kun, som hade lett den ungerska sovjetrepubliken 1919, fördömde ”enhetsmodellen” som omfattade alla arbetarströmningar för att vara ”kontra-revolutionär”. En del av KPD:s ”vänsterkritiker” reagerade genom att organisera Kommunistiska arbetarpartiet (KAPD). Andra bildade en vänsteropposition i KPD, som under den tredje kongressen företrädde av Paul Frölich, Arkadi Maslow och andra.⁷

⁷ Se Broué, 2005, s 389 (Radek); *Kommunismus*, vol 1, nr 12–13 (3 april 1920), s 349–350 (Kun).

Lenin uttryckte för sin del ett kritiskt stöd till KPD:s svar på en enad arbetarregering, först i maj och sedan åter i juni 1920. Men den andra kongressen (juni-juli 1920) tog inte upp de omdiskuterade aspekterna på KPD:s svar. Under den tredje kongressen ett år senare återopade Kominternledare Kappkuppen för att fördöma dåtidens KPD-ledning, som leddes av Paul Levi, för högermisstag, inaktivitet och stöd till förslaget om en ”arbetarregering” – samma punkter som hade tagits upp av KAPD och KPD:s egen vänsteropposition.⁸

Andra världskongressen

Även om den andra kongressen höll tyst om lärdomarna från Kappkuppens erfarenheter, så tog den en rad beslut som slog fast de programmatiska och principiella ramar inom vilka den tredje kongressens debatter ägde rum. Den andra kongressen betecknade i själva verket internationalens verkliga grundande som ett förbund av partier med tusentals medlemmar och djupa rötter i arbetarnas kamp. Delegationerna och gästerna representerande olika strömningar, allt från revolutionära asiatiska nationalister till anarkister och vänstersocialdemokrater i väst. Grundningskongressen 1919 hade inte diskuterat de kommunistiska partiernas roll. I motsats till detta satte mötet 1920 behovet att bygga sådana partier i centrum för internationalens strategi. Dess resolutioner behandlade kommunistpartiernas karaktär och roll, deltagande i fackföreningar och parlamentsval, bondekampen mot utsugning och antikoloniala rörelser, och den tredje kongressen återopade dem ofta som ramar för sina diskussioner.⁹

Den andra kongressen brottades också med en utmaning som internationalens nya popularitet innebar. Komintern hade blivit ”på modet”, konstaterade en av dess resolutioner, och riskerade att ”bli urvattnad av tvekande och vankelmodiga element” – som socialisterna i Frankrike och de Oberoende socialisterna (USPD) i Tyskland – som fortfarande var genomsyrade av ideologin och praktiken hos den socialistiska (Andra) internationalen före 1914. I ett försök att utmana det grepp som ett byråkratiskt skikt av journalister, parlamentariker och funktionärer hade om dessa partier, antog kongressen 21 ”villkor för anslutning”, vars syfte var att göra det möjligt för Kominterns partier att genomföra beslut på ett enat sätt under förhållanden av intensiva klasskonflikter.¹⁰

Kongressresolutionen skisserade grunderna till en strategi för utdragen kamp för kommunistisk dominans inom arbetarrörelsen. Men ett annat tema påverkade mötet 1920: hoppet om en snabb seger som ett resultat av krigets inverkan.

Det polsksovjetiska kriget

Offensivstrategin, som inspirerade de vänsterkrafter som styrde kosan mot den tredje kongressen, formulerades första gången 1920 i ett helt annat sammanhang, det polsksovjetiska kriget. På våren 1920 hade den polska regeringen inlett ett angrepp mot Sovjetukraina och intagit dess huvudstad, Kiev. Röda armén slog tillbaka invasionen, gick över gränsen och ockuperade en stor del av Polen.

8 Lenin, *”Vänsterismen” – kommunismens barnsjukdom*, s 46, och *Collected Works* (hädanefter CW), band 31, s 166; nedan s 205–206, 209–10 (Zinovjev), 423 (Radek).

9 För en redogörelse för första och andra kongressen, se Riddell (red.) 1987, *Founding the Communist International* (hädanefter 1WC) och Riddell (red.) 1991, *Workers of the World and Oppressed Peoples, Unite! Proceedings and Documents of the Second Congress, 1920* (hädanefter 2WC).

10 Se ”Villkoren för anslutning till Kommunistiska internationalen”, i *Kominterns andra kongress*, s 39.

Under den andra kongressen närmade sig sovjetiska styrkor den polska huvudstaden, Warszawa, medan de brittiska och franska regeringarna snabbt försökte skicka militär hjälp till Polens härskare. Arbetare över hela Europa samlades för att hindra den imperialistiska interventionen. Den andra kongressen antog Paul Levis resolution, som krävde att den polska kapitalistiska staten skulle krossas i namn av en ”oberoende polsk arbetar- och bonderepublik”. Senare erinrade sig Victor Serge hur Lenin diskuterade den sovjetiska framstöten mot Warszawa med delegater som informellt hade samlats i ett sidorum, och ”trodde sig ha segern i sin hand och var på strålande humör”, medan Radek tillade: ”Vi har snart haft sönder Versaillesfördraget med bajonettstötar!” Sex månader senare sa Radek till KPD:s Zentrale (Centralbyrån) att Kominterns exekutivkommitté hade trott att de tyska arbetarna var så nära att gripa makten, att ”om [Röda armén] kontrollerade Warszawa, så skulle det inte finnas något behov att rycka fram hela vägen till Tyskland”.¹¹

Ett år senare talade Trotskij om stämningarna vid den tiden: ”Såsom vi minnas, tågade Röda armén mot Warszawa, och med hänsyn till det revolutionära läget i Tyskland, Italien och de andra länderna kunde man räkna med, att den militära stöten, som naturligtvis icke hade någon självständig betydelse, ... såsom hjälpkraft ... [skulle] rycka lös den revolutionära lavinen från dess tillfälliga döda punkt. Detta skedde icke. Vi blev tillbakaslagna.”¹²

Under veckorna efter den andra kongressens avslutning drevs de sovjetiska trupperna i Polen tillbaka och retirerade till nära den ursprungliga gränsen. En vapenvila följde snabbt, och betecknade slutet på sju år av krig och inbördeskrig i det europeiska Ryssland. Ändå inspirerade Röda arméns polska offensiv en artikel av Nikolaj Bucharin i Kominterns världstidning, med rubriken ”Om offensivtaktiken”, som utnyttjade exempel från 1790-talets franska revolutionära krig för att hävda att sovjetiska militära framstötar kunde utlösa revolutioner utanför Sovjetunionens gräns.¹³ Inför den tredje kongressen fick Bucharins formulering nytt liv i den teori som utvecklades av den tyska partiledningens majoritet för att rättfärdiga sin äventyrspolitik.

Bakukongressen

Tre veckor efter att den andra kongressen hade ajournerats, sammankallade Komintern en makalös kongress av befrielsekämpar från hela Asien i Baku, Azerbajdzjan. De 2.050 delegaterna, varav en fjärdedel inte hade någon anknytning till den kommunistiska rörelsen, representerade 37 olika nationaliteter. Den optimism som inspirerade Bucharins artikel om det polska kriget genljöd under dess sessioner. När Grigorij Zinovjev i Kominterns namn sa till delegaterna, ”Bröder, vi uppmanar er till ett heligt krig, framförallt mot den brittiska imperialismen”, hälsades han med dundrande applåder när delegaterna reste sig med hurrarop och svingade sablar och gevär.¹⁴

Men även i Centralasien höll perioden av imperialistiska krig på att ta slut. Under de följande två åren drog Storbritannien i omgångar bort sina väpnade styrkor från Turkestan, Transkaukasien, Iran och Turkiet. Allra viktigast var att Ryssland och Storbritannien den 16 mars skrev under ett

11 Riddell (red.) 1991, 2WC, vol 1, s 134–139; Serge, [En revolutionärs minnen](#), s 62; Dratjkovitch och Lazitch (red.) 1966, s 285.

12 Trotskij, [Den revolutionära krigskonstens skola](#), s 4-5.

13 N Bucharin, [Om offensivtaktiken](#).

14 Riddell (red.) 1993, s 78.

fredsavtal, en avgörande bräsch i den imperialistiska blockaden av Sovjetrepubliken, där de två länderna lovade att inte skada varandras intressen i Asien. Under denna period segrade de prosovjetiska nationella befrielseörelserna, med hjälp av Röda armén, i de flesta av det gamla tsardömets territorier i Asien. Men även om de nationella befrielseörelserna 1920-1921 blev allt större, var de utanför dessa gränser ännu inte starka nog att inleda ett angrepp på det koloniala och halvkoloniala herraväldet.

Bakukongressens bestående gärning var den impuls den gav att bilda kommunistiska rörelser över hela Asien. Den ökade medvetenheten både i öst och väst om den roll folken i öst kunde spela som en kraft i den antikapitalistiska världsrörelsen – ett perspektiv som sammanfattades i Zinovjevs slutkommentarer i Baku: ”Arbetare i alla länder och hela världens förtryckta folk, förena er!”¹⁵

Uppsving i Italien

Zinovjevs öppningsanförande till den tredje kongressen gjorde långa analyser av händelserna i Italien på hösten 1920. Redan medan Bakukongressen träffades tog en halv miljon arbetare i hela Italien över fabriker och började organisera produktionen under ledning av fabriksråd. Med början i metallindustrin spred sig strejkerna till järnvägarna, andra industrier och landsbygden, och förde landet till revolutionens rand. Men ledarna för den socialistiska fackföreningsfederationen menade att rörelsen bara var en kamp för omedelbara fackliga mål, och det italienska socialistpartiet (PSI), Kominterns italienska sektion, vägrade sporra den att gå längre. Varken parti- eller fackföreningsledarna vidtog några åtgärder för att intensifiera kampen eller förse den med bredare krav. Regeringen tilläts undanröja rörelsen med hjälp av löneökningar och ett löfte om ”arbetarkontroll” som aldrig genomfördes.

Denna utgång var demoraliserande för de revolutionära arbetarna. För de revolutionära krafterna i PSI var det tydligt att andra kongressens teser kunde tillämpas på denna katastrof: PSI hade inte lyckats leda eftersom det fortfarande var knutet till socialismens föråldrade strukturer och praktik från före 1914, de revolutionära utmaningarna krävde en ny sorts parti av den typ som skisserades i de 21 teserna och andra beslut från den andra kongressen, ett parti som var anslutet till en disciplinerad världsrörelse. I synnerhet krävde partiets vänster att PSI skulle utesluta den öppet reformistiska minoriteten under ledning av Filippo Turati, som hade ett själödömande inflytande över partiapparaten. Samtidigt skrev PSI:s främste ledare, Giacinto Serrati, som hade fått med PSI i Komintern, alltmer skeptiska artiklar om världsrörelsen, och hittade olika ursäkter för att skjuta upp en tillämpning av de 21 villkoren i Italien. Kominterns exekutivkommitté hävdade energiskt att villkoren omedelbart skulle tillämpas, och publicerade sin debatt med PSI i en mastig broschyr som översattes till flera språk.¹⁶

Inom kort samlades den revolutionära flygeln i PSI kring en tidigare antiparlamentariska grupp som leddes av Amadeo Bordiga, och som sedan länge hade varit mot att PSI skulle delta i val. Anhängare till tidningen *Ordine nuovo* i Turin, bland vars ledare fanns Umberto Terracini och Antonio Gramsci, anslöt sig till vänstersammanslagningen. Den tredje beståndsdelen utgjordes av

¹⁵ *Ibid*, s 219. Parollen hade tidigare lyfts fram av Lenin, se *CW*, band 31, s 453.

¹⁶ Komintern 1921a, 1921b; För Lenins uppfattning, se ”On the Struggle of the Italian Socialist Party”, *CW*, band 31, s 377–396.

krafter som hade brutit med Serratis strömning. Samtidigt undvek Serratis grupp, som nu hade tagit namnet ”Enhetskommunisterna”, att direkt utmana Komintern och lyckades behålla stödet från större delen av de partimedlemmar som var positiva till Komintern.

I slutet av 1920 hade de EKKI-vänliga krafterna (Bordigas Kommunistfraktion) vidtagit åtgärder för att förbereda en splittring. De organiserade sina anhängare i avdelningar och federationer ända ner på medlemsnivå och verkade via sina egna publikationer,¹⁷ och var på väg mot en fullständig brytning med den Serratiledda majoriteten. Även om Zinovjev den 9 januari 1921 sa att Serratis grupp troligen skulle rösta på EKKI:s ståndpunkter, hade Bordiga redan skrivit i sin fraktions tidning, att de om de hamnade i minoritet skulle trotsa kongressens beslut.¹⁸

b. Fyra historiska kongresser

Under åren efter den andra kongressen anslöt sig proletära masspartier i Tyskland, Frankrike och Tjeckoslovakien till Komintern, medan ett fjärde sådant parti, i Italien, lämnade Kominterns led. Dessa händelser – och deras konsekvenser – skulle komma att dominera tredje kongressens diskussioner.

Halle (Tyskland)

Den 12-17 oktober 1920 höll Oberoende socialdemokratiska partiet (USPD) i Tyskland en kongress i Halle, som med 237 röster mot 156 beslutade att acceptera de 21 villkoren och ansluta sig till Kommunistiska internationalen. USPD hade bildats 1917 av medlemmar i det socialdemokratiska partiet som avvisade partiets stöd till Första världskriget och samarbetet med kapitalistklassen, och bestod i slutet av 1920 av 800.000 medlemmar och var tio gånger större än KPD. Efter omröstningen i Halle inledde dess majoritet en sammanslagning med kommunistpartiet, medan minoriteten bröt sig ur och behöll namnet USPD. USPD:s majoritet och KPD förenade sina styrkor i början av december, och skapade ett parti med omkring 400.000 medlemmar som antog namnet Tysklands förenade kommunistparti (VKPD).

Det nya partiet ärvde konflikten som sedan Kappkuppen hade pyrt i KPD och i dess relationer till EKKI. 1920 hade en ny vänster bildats i KPD, och den krävde en ”aktivare” politik med djärvare initiativ under arbetarkampen. Bland dess ledare fanns Ernst Meyer och Hugo Eberlein från krigsperiodens Spartakusströmning, Frölich – som under kriget hade kritiserat spartakisterna från vänster – och Ernst Friesland (Reuter), som vunnits till kommunismen som krigsfånge i Ryssland. De stöddes av Karl Radek, som var ansvarig för EKKI:s förbindelser med Tyskland, och som anklagade icke namngivna element i den tyska partiledningen (förmodligen inklusive Paul Levi) för ”kuppfiendlig kretinism” och ”en tystnadens politik”. Även August Thalheimer och Heinrich Brandler, som också var Spartakusveteraner, svängde till dessa åsikter. Vid en KPD-kongress i november gjorde Radek ett öppet angrepp på Levi, och anklagade honom för att ”bara vilja skola kommunister tills partiet har vitt hår på sitt superintelligenta huvud”.¹⁹

17 Se Terracinis anmärkningar under session 7, s 320. Under samma session hade Rákosi talat om Kommunistfraktionen som det ”Italienska kommunistpartiet” (s 317).

18 Spriano 1967, vol 1, s 104–105.

Vid föreningskongressen i december åsidosattes ett förslag till manifest, som hade skrivits av Levi och godkänts av den provisoriska Zentrale, och ersattes av en sista-minuten-text av Radek. Med hänvisning till det Förenade KPD:s (VKPD) numerära storlek och inflytande, sa Radeks text: ”VKPD är starkt nog att ensamt gå till handling när händelserna tillåter och kräver det.” Texten antogs, men Levi uttryckte sina förbehåll offentligt: upprättandet av arbetarnas styre (”proletariatets diktatur”) ”kan inte vara en uppgift för en liten del av denna klass eller ett enda, enskilt parti, utan bara för proletariatets breda massors parti, för klassen som sådan”. Kommunisterna ”måste också vara medvetna om att de bara utgör en del av den proletära klassen....”²⁰

Pressen från vänster på det nya partiet ökade ännu mer av EKKI:s beslut i december 1920 att, mot enhälliga och ihärdiga protester från KPD:s ledning, släppa in det vänsterextrema KAPD i Komintern som sympatiserande organisation, och ge det representation i EKKI med rådgivande röst och ekonomiskt stöd.

Tours (Frankrike)

Två månader efter kongressen i Halle vann Kominterns anhängare i det franska socialistpartiet (SFIO) den 25-30 december 1920 en avgörande seger på partiets kongress i Tours. EKKI hade satt som mål att erövra partiet nästan i sin helhet, och till och med erbjudit sig att mildra de 21 villkoren (partiet kunde behålla sitt namn, Socialistpartiet, under en tid, och kunde bevara neutraliteten i fackföreningarna) för att öppna för de revolutionärt sinnade krafter som var påverkade av centrismen. Komintern fick stöd från 70% av kongressdelegaterna, och efter kongressen 60% av medlemmarna. Partiet leddes fortfarande av Louis-Oscar Frossard och Marcel Cachin, som under kriget hade haft långtifrån revolutionära åsikter. Dess tidning var fortfarande *L'Humanité*, som hade grundats av Jean Jaurès.

En så avgörande seger för Komintern drog oundvikligen in ett till syvende och sist oförenligt spektrum av politiska traditioner och uppfattningar i den nya franska sektionen. Efter Tours-kongressen visade sig motsättningarna på våren 1921 kring frågan om ett krigshot. Den franska militären försökte utnyttja sina militära styrkor för att klämma ut ett större krigsskadestånd från Tyskland, och kallade in en grupp värnpliktiga, ”årsklass 1919”. Den 8 mars ockuperade armén en del av industriområdet Ruhr. De franska kommunisterna protesterade,²¹ men vänsterkrafter i partiet och speciellt i ungdomsorganisationen angrep partiledningen för passivitet och överdriven försiktighet i ordalag som liknade de som vänstern använde i sin kritik av Paul Levi. De spänningar som detta orsakade irriterade fortfarande den franska delegationen när den anlände till Moskva för den tredje kongressen.

Livorno (Italien)

När det italienska socialistpartiet närmade sig sin kongress i Livorno i januari 1921 var partiets

19 Wilde 2011, s 179–184; Radek, ”Die KPD Deutschlands während des Kapp-Putsches”, *Kommunistische Internationale*, nr 12, s 164–6; Broué 2005, s 464.

20 Broué 2005, s 464–465. Citatet från VKPD:s manifest kommer från Radek, nedan, s 1243–5.

21 Det franska partiets tidning *L'Humanité* rapporterade den 9 maj 1921 om en partiorganiserad demonstration mot kriget med 100.000 deltagare som hållits dagen innan. Polisen angrep demonstranterna och dödade en och skadade 50 personer.

medlemmar grupperade i tre fraktioner, som framförallt var splittrade kring de frågor som ställdes i Kominterns 21 villkor. Jämte Kommunistfraktionen (Bordiga) och Enhetskommunisterna (Serrati) organiserade sig högern under ledning av Turati som Socialistisk samling. En fjärde, mindre strömning under ledning av Antonio Graziadei och Anselmo Marabini höll med om EKKI:s inställning men försökte försona Kommunistfraktionen med Serratis strömning, eller åtminstone dess vänster. Kommunistfraktionen krävde att PSI omedelbart skulle utesluta alla som deltog i Turatis fraktionskonferens i Reggio Emilia i oktober, och tillämpa de 21 villkoren fullständigt och omedelbart. EKKI stödde helt och fullt Bordigafraktionens ultimatum. Serrati svarade att PSI verkligen skulle tillämpa villkoren men på sitt eget sätt och när det ville., och att omedelbara uteslutningar skulle vara förhastade. PSI, sa Serrati, bad bara att det skulle visas samma hänsyn som EKKI hade visat det franska partiet. Han anklagade EKKI för att agera på ett diskriminerande sätt.

Strax innan Livornokonferensen var Radek, i egenskap av EKKI:s representant i Tyskland, överens med VKPD:s Zentrale om behovet ”att behålla Serrati, men vi måste definitivt kräva av honom att Turatis folk ska uteslutas”.²² Men när Levi anlände till Livorno som representant för VKPD möttes han av instruktioner som just kommit från Moskva, och ”som sa att exekutivkommitténs nya beslut var: hård kamp mot Serrati”. Förhandlingar mellan Serrati och EKKI:s representanter i Livorno (Mátyás Rákosi och Khristo Kabakchiev) och Serratis diskussioner med Levi ledde ingenstans. Graziadei föreslog att Kommunistfraktionen skulle mjuka upp ordalydelsen i sitt uteslutningsultimatum, men de vägrade.²³

Livornokongressen varade en hel vecka (15-21 januari), med tumultartade sessioner. När Kabakchiev reste sig för att framföra EKKI:s budskap buades han ut av Enhetskommunisterna, och när han sa att de som inte röstade för Kommunistfraktionens motion skulle uteslutas ur Komintern hördes sarkastiska rop, ”Viva il pape [påven]”. Kabakchiev hävdade att situationen i Italien var mogen för en revolution. Om man dröjde skulle borgarklassen gå till angrepp. Genom att vara mot att utesluta reformisterna, sa han, hindrade Serrati revolutionen. Enhetskommunisternas delegater invände att EKKI misstolkade den objektiva situationen.²⁴

Omröstningen vid kongressen gav Enhetskommunisterna en komfortabel majoritet med 98.028 mandat. Kommunisterna fick 58.783 och Turatis Socialistisk samling 14.695. Då lämnade vänstern kongressen och organiserade sig som Italiens kommunistparti (PCI). EKKI erkände det omedelbart som Kominterns italienska sektion. Resten av kongressen utlovade sin lojalitet mot Komintern och beslutade att överklaga sin uteslutning vid den tredje kongressen.

Splittringen kostade Komintern större delen av sin proletära bas i Italien. Vid den fackföreningskongress som hölls två månader senare var PCI:s stöd 23%. Under sin kampanj inför parlamentsvalen den 15 maj riktade PCI den mesta eldgivningen mot socialisterna. Men kommunisternas röstsiffra blev mindre än en femtedel av PSI:s. Skillnaden i medlemsantal kvarstod: i slutet av 1921 hade PCI 43.000 medlemmar och PSI 107.000.²⁵

Italien gick efter Livornokongressen absolut inte framåt mot en socialistisk revolution, utan

22 Citerat från Levi i Fernbach (red.) 2011, s 100; för Radeks bekräftelse, se Fayet 2004, s 366, not 178.

23 König 1967, s 144–714.

24 Spriano 1967, vol 1, s 111–113.

25 König 1967, s 150–152.

drabbades av ett alltmer dödligt våld mot arbetarrörelsen från Benito Mussolinis fascistiska styrkor. De fascistiska angreppen började på landsbygden i norr och spred sig sedan till städerna, och var ett ensidigt inbördeskrig som slog sönder arbetar- och bondeorganisationerna, upplöste socialistiska kommunaledningar och dödade socialistiska och kommunistiska aktivister. Trots en utbredd arbetslöshet som hade orsakats av den ekonomiska kraschen, svarade arbetarna ofta med strejker och bildade antifascistiska allianser på lokal nivå. Men de fascistiska banden utgjordes av heltidsanställda slagskämpar som finansierades av ledande kapitalister och var säkra på att polisen och armén skulle vara neutrala eller stöda dem, och de var tillräckligt militärt överlägsna för att slå tillbaka ett sådant spontant och isolerat motstånd.

De nationella fackliga organisationerna underlät att besvara hotet, medan PSI satte sin tilltro till just de statliga organ som stödde fascisterna. Kommunistpartiet insåg faran och bildade antifascistiska kampenheter, men det vidtog inga åtgärder för att förena sig mot hotet med arbetare som var knutna till icke kommunistiska strömningar. Bordiga, som var PCI-ledningens dominerande talesperson, var mot att försvara ”den borgerliga legaliteten”, som han ansåg vara förenlig med fascism. Vid tiden för den tredje kongressen hade arbetare själva organiserat ett nationellt antifascistiskt försvarsförbund *Arditi del Popolo* (Folkkommandon), men både PCI och PSI var mot dem.²⁶

Prag (Tjeckoslovakien)

Kominterns uppkomst i Tjeckoslovakien liknade mönstret i Frankrike, även om det formades av ett helt annorlunda politiskt landskap. Tjeckoslovakien bildades efter Versaillesfördraget 1919 från områden med tjeckiska, tyska, slovakiska och rutenska befolkningar, vart och ett med sitt eget socialistiska parti. Tjeckoslovakiska kommunistpartiet bildades genom en sammanslagning och omgrupperingsprocess och omfattade omkring 400.000 medlemmar.

1920 fick revolutionära krafter majoritet i det tjeckiska socialdemokratiska partiet, vars högerflygel reagerade genom att splittra rörelsen. Två tredjedelar av lokalorganisationerna skickade delegater till partikongressen i september, som organiserades av vänstern. Kongressen gav ett överväldigande stöd till Marxistiska vänstern, en strömning som leddes av Bohumir Šmeral och innehöll både revolutionära och centristiska krafter. Även om Marxistiska vänstern var positiv till Komintern, så stödde den inte de 21 villkoren och betonade behovet att skydda partiets enhet och kontinuiteten med förkrigstidens socialdemokrati. I början av november uppmanade EKKI den tjeckiska vänstern att anta namnet kommunister och förena sig med andra tjeckiska nationaliteters Kominternvänliga styrkor.²⁷

Högersplittrarna höll en egen kongress i slutet av november, och påstod sig representera partiets kontinuitet. Ett juridiskt krig utbröt om ägandet av partiets egendomar och tillgångar. Högern kallade in polisen, som den 9 december vräkte vänsterpartiet från högkvarteret i Prag. Vänsterinriktade fackföreningar utlyste en proteststrejk som växte till att omfatta omkring en miljon arbetare över hela landet, och som på en del ställen tog över fabriker och bildade råd. Strejken slogs efter en vecka ner med militärt förtryck.

26 Natoli 1982, s 67–113. Se även Behan 2003. I december 1922 korrigerade Zinovjev misstaget med *Arditi*, se Riddell (red.) 2011b, 4WC, s 1053–1054.

27 Firsov 1975, s 350–358.

Strejken stärkte intrycket bland många revolutionärt sinnade arbetare att partiet var illa rustat att stå i ledningen för den sociala sammandrabbning som nu verkade omedelbart förestående. Den debatt det gav upphov till rasade samtidigt som partiet långsamt närmade sig en anslutning till Komintern. Medlemsdiskussionen om de 21 villkoren började i februari, centralkommittén antog villkoren i mars, och de godkändes sedan av 96% under en omröstning i partiet. Kongressen i Prag den 14-16 maj 1921, med representanter från Slovakien och Rutenien, röstade nästan enhälligt för att ansluta sig till Komintern. De tysktalande kommunisterna, som organiserade sig vid ett möte i Reichenberg (Liberec) den 12-15 mars och fortfarande var separata, var ett fäste för vänsterkritik mot Šmeral och hans parti.²⁸

Precis som i Italien, Frankrike och Tyskland riktade debatten i Tjeckoslovakien in sig på de objektiva förhållandena. Alla var överens om att deras epok var revolutionär, men skulle höjdpunkten komma snabbt – kanske inom några månader – eller efter längre förberedelser? I april skrev Šmeral att partiet övergick från en tid av omedelbara angrepp till en period av ställningskrig, en formulering som kritiserades av Radek vid den tredje kongressen och senare användes av Gramsci.²⁹ Šmerals rapport till kongressen i maj vidareutvecklade detta tema: han uppmanade att man skulle dra in massorna i kamp och undvika äventyr, samtidigt som han kritiserade EKKI för skadliga ingripanden i Italien och Tyskland. Reichenbergkommunisterna publicerade utdrag ur rapporten på tyska, ett vinklat urval vars syfte var att väcka misstroende mot Šmeral. Det var denna version som cirkulerade bland Kominterns ledare i Moskva och återropades av Lenin under den tredje kongressen.³⁰

EKKI:s ungerska sändebuds aktivitet var ytterligare en irritationsfaktor under den tjeckoslovakiska debatten. I mars 1921 sammankallade Béla Kun ett möte med motvilliga tjeckoslovakiska representanter i Berlin. Rákosi och Gyula Alpári reste runt i Böhmen och manade lokala ledare att gå mot Šmeral, och förmådde partiledarna att lämna in en gemensam protest till EKKI.³¹

c. Det tyska partiets vänstersväng

De landsförvisade ungerska ledarna skrev i den Wien-baserade tyskspråkiga tidskriften *Kommunismus*, och hade 1920 framträtt som de viktigaste språkrören för vänstern inom Komintern. Efter den andra kongressen, då Komintern började bygga ut EKKI till en effektiv apparat, var medlemspartierna ovilliga att ta centrala ledare från partiansvarigheter för att placera dem i Moskva. Men de landsflyktiga ungerska kamraterna var tillgängliga, och deras ansträngningar för att ”aktivera” kamrater i Centraleuropa sammanföll med Zinovjevs, Bucharins och i viss mån Radeks böjelser, de mest auktoritativa bolsjevikledare som hade det dagliga ansvaret för Kominterns arbete. EKKI:s iver att partierna skulle ta initiativ i handling visade sig tydligt i dess svar på ett viktigt initiativ från det tyska partiet, dess ”Öppna brev till tyska arbetarorganisationer” den 8 januari 1921 (se Appendix 1a).³²

28 Firsov 1975, s 363–364; Suda 1980, s 46–49.

29 Se s 409 och Firsov 1975, s 365 och 371.

30 Se s 221 (Zinovjev), inklusive not 72; s 409 (Radek); s 664 (Lenin); Firsov 1975, s 371–376.

31 Borsányi 1993, s 258–259; Firsov 1975, s 366–367.

32 ”Handling” här är en översättning av det tyska ordet *Aktion*, som ofta hade en aggressiv innebörd som inte finns i dess engelska [eller svenska] motsvarighet. För Lenins kommentar se Appendix 2d, s 1086–1087 [på svenska: [Brev](#)

I det öppna brevet föreslog VKPD enhet mellan alla arbetarpartier och fackföreningar i enade aktioner för att försvara de arbetandes inkomster, stoppa prisökningarna på arbetarnas livsnödvändigheter och säkerställa deras tillgång på livsmedel, och konstaterade att detta var omedelbara och grundläggande krav som alla strömningar i arbetarrörelsen påstod sig stöda. Förslaget i det öppna brevet skrevs av Radek och Levi, men de var inte ursprung till det. Som Radek öppet medgav till den tyska ledningen: ”Om jag befann mig i Moskva skulle jag aldrig ens få den här idén.”³³ Initiativet kom i själva verket från VKPD:s lokalorganisation i Stuttgart, som ett svar på längtan efter enhet bland icke kommunistiska arbetare. I slutet av 1920 krävde ett möte som representerade 26.000 metallarbetare i Stuttgart gemensam kamp för en kort lista av grundläggande krav. Appellen publicerades den 10 december 1920. Det var det första uttrycket för den enhetsfrontspolitik som Komintern skulle anta 1 år och 8 dagar senare.

Ledare för alla de största tyska arbetarorganisationerna avvisade det öppna brevet, men kommunisterna tog med appellen till sina medlemmar, där den fick ett avsevärt stöd. Fackföreningsledningen kände sig tvingad att utfärda sina egna krav, som VKPD då stödde, och krävde gemensamma aktioner. Men KAPD var mot det kommunistiska initiativet, liksom Ruth Fischer, Maslow och deras vänsteropposition i VKPD och – i EKKI:s lilla byrå (dess dagliga ledning) – Zinovjev och Bucharin (se Appendix 1b). Byrån fördömde det öppna brevet, men på Lenins envisa yrkande ogiltigförklarades beslutet och frågan hänsköts till tredje kongressen.³⁴

Bara två veckor efter publiceringen av det öppna brevet lämnade Paul Levi och hans närmaste medarbetare VKPD:s ledning. Den omedelbara tvistefrågan var inte politiken i Tyskland utan innebörden av splittringen i Italien. I en rapport till den tyska centralkommittén den 24 februari kritiserade Levi EKKI:s agerande i Livorno, och hävdade att ”det gick att avskilja högern i Italien från partiet utan att förlora massorna”. Även om det skulle innebära att tolerera Serrati i internationalen, sa Levi, ”så var priset inte för högt”. Han krävde också att EKKI inte skulle genomföra splittringar av Kominterns medlemspartier.³⁵

Rákosi, som företrädde EKKI, fick majoritet i det tyska partiets centralkommitté för sin politik i Italien. Han hyllade resultatet i Livorno och sa till de tyska ledarna att de tyska och franska partierna var för stora och behövde rensas eller skäras ner. EKKI:s sändebud verkade tillkännage en internationell offensiv som i Livorno mot alla med åsikter som liknade Levis. I ett tal till Zentrale några dagar senare medgav Radek att resultatet i Italien hade blivit något ogynnsamt. Den verkliga frågan, sa han, var Levis påstådda fientlighet mot EKKI och dess politik. Detta argument verkar ha varit avgörande för att Rákosi skulle vinna i centralkommittén med 28 röster mot 23. Levi, Zetkin och tre anhängare lämnade Zentrale. En ny grupp tog över rodret, inklusive Meyer, Thalheimer, Eberlein och Brandler, som var fast beslutna att få partiet att ta djärvare initiativ i handling.³⁶

Händelserna i Tyskland under de följande sex veckorna hamnade i fokus för diskussionerna vid den tredje kongressen. Medan den nya ledningen kämpade för att få in partiet på en mer radikal linje,

till Clara Zetkin och Paul Levi]; för det öppna brevet se Appendix 1a, s 1061–1063.

33 Dratjkovitj och Lazitj (red.) 1966, s 292.

34 Reisberg 1971, s 47–68; Broué 2005, s 468–473; Dratjkovitj och Lazitj (red.) 1966, s 292.

35 Fernbach 2011, s 105, 109.

36 Fernbach 2011, s 108; Koch-Baumgarten 1986, s 107; under kongressen bekräftade Rákosi sina anmärkningar (s 326), och bemötte Zetkin (s 292); se även Dratjkovitj och Lazitj (red.) 1966, s 286, 291.

anlände i början av mars en oväntad och ovanligt auktoritativ delegation från EKKI till Berlin. Bland medlemmarna fanns Béla Kun, hans ungerska kollega József Pogány och August Guraliskij, en veteran från det judiska Bund i Ukraina som nyligen rekryterats till bolsjevikpartiet. Alla tre stod nära Kominterns vänster. Delegationen nämndes knappt under den tredje kongressen, men fick ett stort inflytande på de händelser i Tyskland som debatterades på kongressen.

Det finns inget dokument om vem som skickade sändebuden eller varför. Trots att VKPD:s delegat i EKKI, Curt Geyer, bodde i Moskva kände han inte till uppdraget. Beslutet togs sannolikt av Zinovjev, kanske tillsammans med sina nära medarbetare, även om det inte finns några bevis för att Lenin eller Trotskij var inblandade. När sändebuden avreste var Levis avgång ännu inte känd i Moskva. Ett brev från Radek den 14 mars återspeglar hans tänkande just efter att delegationen reste iväg (se Appendix 2 a).³⁷

Delegationen verkar ha varit ett försök att besvara tre samtidiga kriser i Tysklands internationella relationer:

1. Hotet om en fransk ockupation av en del av Ruhrområdet, hjärtat i Tysklands tunga industri, som faktiskt ägde rum den 8 mars.
2. De allierade ländernas krav att Tyskland skulle avväpna högermilisen, som skyddades av Gustav von Kahrs extrema högerregering i Bayern.
3. En kamp mellan polska och tyska miliser om kontrollen över en industriregion, Övre Schlesien, som hotade att trappas upp till ett krig mellan de två länderna.

Zinovjev kan ha föreslagit att de tre sändebuden skulle göra vad de kunde för att uppmuntra oppositionen mot Levi, en uppgift som de inte behövde någon uppmuntran för. Men när de anlände upptäckte de att Levi redan hade ersatts, och sysselsatte sig då med att kräva en mer aktiv politik från tyska ledare från samtliga strömningar. Några veckor senare sammanfattade Levi vad Kun hade sagt till honom:

Ryssland befinner sig i en ytterst svår situation. Det är ovillkorligen nödvändigt att Rysslands börda lättas av rörelser i väst, och av detta skäl måste det tyska partiet omedelbart gå till handling. VKPD räknar nu en halv miljon medlemmar, och det skulle göra det möjligt att få ut en och en halv miljon proletärer på gatorna, tillräckligt för att störta regeringen. Kampen borde därför omedelbart börja med parollen: störta regeringen.

Zetkin bekräftade Levis redogörelse. Béla Kun sa till Lenin att rapporterna var lögner, men hans egen redogörelse bekräftar dem i stora drag (se Appendix 2e).³⁸

³⁷ Se Appendix 2a, s 1071–1072. Koch-Baumgarten citerar ett odaterat brev från Radek till den tyska ledningen som, säger hon, skrevs några dagar efter EKKI:s diskussion om det öppna brevet den 22 februari (Appendix 1a). Efter att ha sammanfattat det hårda trycket mot Sovjetryssland skrev Radek, enligt hennes redogörelse: ”Det är därför vår plikt att intensifiera kampen i hela Europa, och var och en som underlåter att göra allt de kan för att uppnå detta mål är inget annat än en förrädare.” Koch-Baumgarten 1986, s 118.

Koch-Baumgarten anger *Archiv der sozialen Demokratie* som innehavare av brevet, men de kan inte hitta det. Efterforskningar hos Koch-Baumgarten och andra tyska forskare på detta område har inte fått fram några spår efter brevet.

³⁸ Levi, ”Letter to Lenin”, i Fernbach (red.) 2011, s 207; Kun, ”Letter to Lenin”, Appendix 2e, s 1088–1090; jämför med Radek, ”Letter to VKPD leaders in Berlin”, Appendix 2a, s 1071–1072.

Kuns yrkande att det tyska partiet omedelbart behövde inleda konfrontationer finns inte i EKKI-ledarnas uttalanden vid den tiden, som koncentrerar sig på att gå mot Levis politik. Kuns initiativ återspeglar mest sannolikt en samverkan mellan hans sammanträffande med VKPD:s nya vänsterledarskap, som redan lutade åt att inleda konfrontationer, och med vänsterfraktionen som leddes av Friesland, Maslow och Fischer och med KAPD. Den katastrofala efterföljande marsaktionen kallades av historikern Marie-Luise Golsbach för ”en industrihändelse som var underordnad fraktionsintriger i partiet, som förvärrats av sändebudet från Moskva”. Pierre Broué hävdar: ”[D]en mest sannolika förklaringen är att Kun agerade på eget initiativ, i övertygelsen att han skulle få EKKI:s stöd och godkännande.”³⁹

d. Marsaktionen

VKPD:s Zentrales nya linje uttrycktes i dess uttalande om krigsskadeståndskrisen som publicerades den 4 mars. Varken ett avvisande eller godtagande av de allierades krav skulle hjälpa arbetarklassen, förkunnade Zentrale, ”den enda hjälpen är en direkt kamp för att störta den tyska borgerliga regeringen”. Den nya linjen presenterades för centralkommitténs möte den 16-17 mars. Brandler rapporterade om partiets uppgifter och förutspådde en snabb upptrappning av de yttre och inhemska konflikter som pressade den tyska staten, uttryckte förtroende för att VKPD skulle kunna samla tre miljoner arbetare i kamp för sina krav, och uppmanade partiet att gå till handling. Sedan berörde han ett just publicerat tillkännagivande från guvernören i det preussiska Sachsen, Otto Hörsing, att stora polisstyrkor var på väg att ockupera den centraltyska industriregionen, som var ett av VKPD:s och den revolutionära arbetarklassens starkaste fästen. Brandler hävdade att VKPD skulle kunna inleda en generalstrejk i regionen, kanske efter påskhelgen 25-28 mars.⁴⁰

Inget exakt beslut togs, men stämningen på mötet antydde av Fröhlichs uttalande, som Radek rapporterade om till den tredje kongressen: ”Tidigare väntade vi, men nu ska vi ta initiativet och tvinga fram revolutionen.” Och redan medan Brandler talade hade *Die Rote Fahne* den 17 mars svarat med sin egen appell, som uppmanade det tyska arbetarna att ”överge sin passivitet.... Proletariatet måste krossa de invaderande styrkorna....”⁴¹

Enligt historikern Sigrid Koch-Baumgarten var publiceringen av denna appell den första åtgärden av en grupp kommunister som agerade utanför de officiella ledande partiorganen och ställde dem inför det ena fullbordade faktum efter det andra. Gruppen hade dragits ihop av Kun och innehöll de tre sändebuden från EKKI, tre av Zentralens mer vänsterinriktade medlemmar, två representanter från KAPD som hade bestämt sig för att försöka med ett nationellt uppror, och en medlem från den syndikalistiska Tyska allmänna arbetarunionen (AAUD). Gruppen hade via Ernst Meyer och Frölich kontroll över VKPD:s viktigaste tidning, *Die Rote Fahne*, och drev på för en mer radikal konfrontationslinje än den Zentrale var för. Under de följande dagarna skickade EKKI-gruppen Guralskij till centrala Tyskland, och som det verkar Pogány till Hamburg för att hjälpa till med

39 För EKKI:s uppfattning, se appendix 1b och 2a, och även den alternativa redogörelsen för dess möten 22-23 februari 1921 som de publiceras i Goldbach 1973, s 135-143. Citaten är från Goldbach, s 91 och Broué 2005, s 494.

40 Weber 1991, s 73-80.

41 Se s 429 (Radek); Koch-Baumgarten 1986, s 152.

partiets ingripande i dessa viktiga stridsområden. Béla Kun skrev och publicerade den 18 mars ännu en provocerande artikel i *Die Rote Fahne*, som åberopades flera gånger under den tredje kongressen. Den utnyttjade högerhoten i Bayern som anledning att tillkännage: ”Varje arbetare måste trotsa lagen och ta till vapen, varhelst de kan hitta dem.” Trots en protest från majoriteten i Zentrale fortsatte *Die Rote Fahne* att skriva på samma sätt.⁴²

Lördagen den 19 mars marscherade Hörsings tungt beväpnade styrkor demonstrativt in i industristäderna i centrala Tyskland, förment för att stoppa ”plundringar”. Även om operationens verkliga och uppenbara syfte var att avvärja och skrämja revolutionära arbetare, undvek polisstyrkorna till en början konfrontationer. Det regionala VKPD:s appell den 18 mars till arbetare att strejka om polisen gick in i fabriker blev alltså resultatlös. Ändå krävde lokala VKPD-ledare att strejkerna skulle börja på måndag 21 mars, och de spred sig snabbt. 22 mars talade Max Hölz, ledare för en liten beväpnad arbetarstyrka som hade bildats under kampen mot Kapp, och en medlem i KAPD vid ett möte med flera tusen arbetare i Eisleben och uppmanade dem att börja göra väpnat motstånd. När arbetarna lämnade mötet bröt sig polisen in och genomförde arresteringar. Ihållande strider följde och det väpnade motståndet fortsatte till nästa dag. De beväpnade eller delvis väpnade arbetargrupperna uppgick till totalt 2.500 arbetare, 400 av dem under ledning av Hölz. Men upprorsrörelsen spred sig inte utanför regionen, och inom 10 dagar hade den militariserade polisen krossat den dödligt brutalt.

Samtidigt planerade ledningen för VKPD:s militära del i centrala Tyskland, som till en början leddes av Guralskij och sedan Eberlein, bombningar och kidnappningar som var tänkta att utvidga och intensifiera den väpnade konflikten. I och med att den lokala politiska ledningen var mot det och man saknade tekniska medel, blev det inte mycket av dessa ansträngningar, utöver efterföljande upphetsade ordväxlingar.

I Hamburg startade VKPD en egen aktion, med stöd från KAPD. Flera hundra arbetslösa arbetare ockuperade den 23 mars ett varv och krävde arbete, understödda av en demonstration med 2.000 arbetare. Polisen besköt arbetarna och dödade 22 personer och skadade 42. När dagen var slut hade rörelsen besegrats. Samma kväll utlyste den tyska regeringen belägringstillstånd i preussiska Sachsen och Hamburg.

Följande dag, 24 mars (torsdag), utlyste VKPD en generalstrejk över hela Tyskland. VKPD:s appell koncentrerade sig på krigsfaran i Övre Schlesien och det landsomfattande hotet om förtryck och kontrarevolution. Slakten på arbetare i centrala Tyskland och Hamburg nämndes bara ytterst kort. Appellens krav sträckte sig från ”jobb till de arbetslösa” och ”arbetar- och fackföreningsorganisering av produktionen” till att ”hindra trupp- och vapentransporter”. Tajmingen var klumpig – dagen innan påskhelgen. SPD och det som återstod av USPD var mot strejken precis som nästan alla deras medlemmar.⁴³

I det centraltyska distriktet Halle-Merseburg, där strejkerna redan var utbredda, blev uppslutningen i generalstrejken omfattande. Strejker ägde rum i delar av Ruhrdistriktet. På andra ställen hade strejken inte någon stor framgång. Under den femte sessionen bedömde Heinrick Malzahn från den

42 Koch-Baumgarten 1986, s 151–156, 222; Angress 1963, s 138–139. Se även nedan, s 428, inklusive not 26.

43 Se VKPD Zentrales upprop om generalstrejk i IML-SED 1966a, 7, 1, s 445–447.

tyska oppositionen att antalet strejkande totalt bara uppgick till 200.000 – bara lite mer än partiets medlemsantal före mars – en siffra som inte ifrågasattes under kongressen. I och med att motståndet var så starkt bland arbetarna antog strejken karaktären av inbördes strider. I många fall stred faktiskt kommunister mot icke kommunister inom arbetsstyrkan. Dessa inbördes sammandrabbningar nämndes en gång under kongressen, när KAPD:s delegat Sachs, som försvarade VKPD:s strejkinitiativ, sa att ”under marsaktionen vände sig breda massor mot de som kämpade, inte bara i ord utan genom att använda järnstänger i fabriker för att driva ut de som talade för en strejk”. Till och med VKPD:s egen första bedömning av marsaktionen, som antogs av deras centralkommitté 7-8 april, framställde den som en kamp inom arbetarklassen (se Appendix 2b). I slutet av mars var rörelsen besegrad. VKPD avblåste officiellt strejken den 1 april.⁴⁴

Nederlagets efterdyningar

Förtrycket som krossades marsaktionen var omfattande och hårt. 6.000 arbetare arresterades och 4.000 dömdes till fängelse, inklusive 8 till livstids fängelse. 4 dödsdomar utdömdes. Omkring 150 VKPD-medlemmar dödades. Tusentals revolutionära arbetare avskedades från sina arbeten. Socialdemokratiska fackföreningsledare bedrev kampanjer mot VKPD:s ”kuppolitik” och kastade ut kommunister från många av deras fackliga maktpositioner. Misstron mot VKPD var nu utbredd även bland radikala icke kommunistiska arbetare. Under den oreda som nederlaget och förtrycket orsakade sjönk, att döma av inbetalda avgifter, partiets medlemsantal till omkring 180.000 i mitten av 1921, ungefär hälften av siffran tidigare samma år.⁴⁵

Men VKPD-ledningens majoritet hyllade aktionen som en framgång och lovade mer av samma sak. I en pamflett som Zentrale publicerade den 4-5 april, skrev Thalheimer:

Som ett isolerat initiativ skulle marsaktionen vara ett brott mot proletariatet. I denna mån har våra motståndare rätt. Men som inledning till en rad alltmer intensiva aktioner är marsoffensiven ett befriande stordåd.

Zentralens pamflett sa också:

Partiets paroll måste därför vara offensiv, offensiv, oavsett priset, med alla medel, i varje situation som ger verkliga chanser till framgång.

Den 7 april antog centralkommittén med 26 röster mot 14 teser som sa: ”Arbetarna har väckts ur stagnation och sysslolös underkastelse.... Slutresultatet har gjort att effekten av propagandan för kommunismen har blivit djupare och bredare” (se Appendix 2b). Teserna medgav att marsaktionen utgjorde en konflikt inom arbetarklassen, och vidhöll att denna metod måste fortsätta, och förde fram ett teoretiskt rättfärdigande som kom att kallas ”offensivteorin”.⁴⁶

Minoritetens teser introducerades av Zetkin vid plenarmötet den 7 april (se Appendix 2c). Hon höll med om att det hade funnits förutsättningar för ”intensifierad aktivitet” och en ”offensiv”, men att

44 Se s 262 (Malzahn), 559 (Sachs); Appendix 2b, s 1074.

45 För dödsoffer och bedömning av medlemsiffror, se Koch-Baumgarten 1986, s 315–318, 446–447; Wilde 2011, s 218. I september 1922 hade antalet betalade medlemmar hämtat sig till 224.389. För VKPD:s teser om marsaktionen, se Appendix 2b, s 1072–1078. Se även Malzahns kommentarer, s 504–505.

46 Zentrale der VKPD 1921, s 6, 22–23.

det korrekta svaret var metoden i det öppna brevet och kravet på en tysk allians med Sovjetryssland. Hennes teser, som starkt fördömde marsaktionen i sin helhet, föll med 6 röster för och 44 mot. Partiledningen skärpte disciplinen och drev bort många av minoritetens anhängare från deras maktpositioner. Men inom några veckor började partiet, trots att det hävdade offensivteorin, ändå utan uppmuntran från EKKI återvända till det öppna brevets metod att uppmana till enade aktioner för att driva igenom fackföreningens officiella krav, bygga stöd för förtryckets offer och försöka få enhet under Första maj-demonstrationerna.⁴⁷

Den 12 april publicerade Paul Levi sitt fördömande av marsaktionen som en pamflett, "[Vår väg – Mot kuppmentaliteten](#)". Utifrån Marx' skrifter mot Bakunin beskrev Levi "kuppmentalitet" som att ställa den revolutionära kärnan mot arbetarklassen, i en anda av "den som inte är för oss är mot oss" – ett tema som fanns i många artiklar i VKPD:s press. Levi gav många exempel där kommunister hade slagits med fabriksarbetare för att driva bort dem från deras arbetsplatser. Han gick också till hårt angrepp på EKKI:s agerande i Tyskland och på andra ställen, och kallade på ett ställe EKKI för "en tjeka som uppträder utanför Rysslands gränser". Han utelämnade en hel del graverande material – till exempel Kuns roll och Eberleins initiativ till sprängningar i centrala Tyskland – men Levis pamflett var ändå ett svidande frontalangrepp på partiets ledning och agerande. Den offentliga karaktären på Levis artikel, såväl som dess ton, orsakade raseri bland partiets medlemmar. Tre dagar senare uteslöt Zentrale Levi från VKPD för "skändlig illojalitet mot och allvarlig skada på partiet".⁴⁸

Reaktionen i Moskva

När EKKI i Moskva fick de första nyheterna om striderna i mars hyllade de det faktum att de tyska arbetarna för första gången sedan 1919 hade gått ut i kamp "i ett försök att få slut på de tyska utsugarnas herravälde". "Ni handlade rätt!", sa EKKI. "Förbered er för nya strider."⁴⁹

Ett brev från Lenin till Levi och Zetkin, avsänt den 16 april, slog an en annan ton (se Appendix 2d). Även om Lenin vägrade uttrycka en uppfattning om marsaktionen, sa han angående Béla Kun: "Jag tror absolut att exekutivkommitténs representant försvarade den idiotiska taktiken som var alltför långt till vänster denne representant är mycket ofta alltför långt till vänster." Brevet skrevs innan han hade fått nyheter om Levis pamflett, och uppmanade Levi att inte publicera sin kritik utan istället försöka rätta till politiken via EKKI och den kommande världskongressen. Lenins brev stoppades av en EKKI-representant i Berlin. På Lenins envisa krav levererades det slutligen i mitten av maj. Under tiden hade en pamflett av Radek, som blev färdig den 18 april, givit ytterligare tecken på en svängning i EKKI. Även om den riktade den huvudsakliga elden mot Levi, riktade den mycket kritik mot VKPD-ledningens agerande, inklusive dess underlåtenhet att rikta in aktionen "på kravet att upphäva Hörsings åtgärder och för att beväpna arbetargardena". Den 29 april stödde

47 För Zetkins teser, se s 1079–1086. Angående partiets återvändande till det öppna brevet, se Peterson 1993, s 82–86; Reisberg 1971, s 137–140; Thalheimer 1994, s 79.

48 Tjekan var den sovjetiska säkerhetstjänsten och revolutionära domstol. För Levis åsikt om kuppmentaliteten, se Fernbach (red.) 2011, s 119–165, särskilt 147–149 och 159–164. Levi hänvisar till Karl Marx och Friedrich Engels, "The Alliance of Socialist Democracy and the International Working Men's Association", *Collected Works* (hädanefter *MECW*), band 23, s 454–580. Angående Levis uteslutning, se IML-SED 1966, s 456–48. För en kommentar från Zetkin om innebörden i "kuppmentalitet", se s 299.

49 Degras 1971, s 217–218.

EKKI utslutningen av Levi, och sa att den var riktig ”även om han hade till nio tiondelar rätt”. Uttalandet vägrade uttrycka en uppfattning om marsaktionen och hänvisade frågan till den kommande världskongressen.⁵⁰

Den 3-5 maj utarbetade VKPD:s centralkommitté teser till världskongressen, och hävdade på nytt i mer avvaktande form behovet att ”gå från defensiven till offensiven”. Teserna sa, att ”trots brister var VKPD:s marsaktion ett första steg för att bryta med det förflutna och ... vinna ledarskapet över massorna”.⁵¹

Ungefär vid den tidpunkten tillkännagav Zinovjev till världsrörelsen att världskongressen skulle hållas tidigare än planerat, i första hand, sa han, för att ta itu med en högerströmning som hade uppstått i Italien (Serrati), Tyskland (Levi) och Tjeckoslovakien (Šmeral). Men i själva verket var Kominterns bolsjevikledare splittrade i sin bedömning av internationalens uppgifter, som Zinovjev förklarade för den ryska kongressdelegationen bara en dag innan kongressen öppnade. Meningsmotsättningarna hade uppstått, sa han, eftersom ”varken Lenin eller Trotskij befann sig i en ställning att följa linjen i detta arbete”. De hade invänt mot Zinovjevs, Bucharins och Radeks handlingar, ”och krävde att vi uppmärksammar vänsterfaran mer” (se Appendix 3h).⁵²

Trotskij förklarade senare sin och Lenins uppfattning så här:

Vid denna tid fanns det en risk att Kominterns politik skulle utvecklas efter samma linje som marshändelserna i Tyskland 1921. Det vill säga att man på konstlad väg skulle försöka skapa en revolutionär situation – åstadkomma en ”elektrifiering” av proletariatet som en tysk kamrat uttryckte det. Dessa stämningar var förhärskande vid kongressen. Vladimir Iljitj drog slutsatsen att om Internationalen följde denna linje, skulle den med säkerhet gå i kras.⁵³

e. De stridande parterna möts i Moskva

Delegater från utlandet kom fram till Moskva vid en tidpunkt med stora spänningar och osäkerhet i Sovjetryssland. Landet höll just på att hämta sig från ett djupt trauma med svält, oro bland arbetare och revolter, samtidigt som den Nya ekonomiska politiken (NEP), som godkände ett begränsat återinförande av marknadsekonomi, började breda ut sig. De som kom för första gången märkte de nya såren från inbördeskrig och ekonomisk oreda. En ungersk delegat erinrade sig hur brist på kol tvingade hans tåg att stanna flera gånger för att man skulle hugga ved att elda med i lokomotivet. Jules Humbert-Droz skrev att bönderna som sålde varor i Moskva bara tog emot cigaretter som betalning, eftersom de inte litade på banksedlarna. Men Serge, som hade bott i Moskva under sämre tider, mindes: ”Hungersnöden och svartabörshandeln minskade från vecka till vecka.” Men NEP gav upphov till tal om att kapitalismen återvände: ”Stämningen inom [de kommunistiska] partileden var däremot uppskärnad”, uppgav Serge.⁵⁴

50 För Appendix 2d, se s 1086–1087 [på svenska: *Brev till Clara Zetkin och Paul Levi*]. Radek 1921, citerad i Reisberg 1971, s 134. Angående att Lenins brev stoppades, se Reisberg 1971, s 133. EKKI:s uttalande från 29 april i Degras 1971, s 218–220.

51 *Die Internationale*, vol 3, nr 7, s 239–243.

52 Zinovjev, *Inför Kommunistiska Internationalens III världskongress*; Appendix 3h, s 1035–1037.

53 Trotskij, *Stalins förfalskarskola*, s 36. Se även *Tredje internationalen efter Lenin*, s 52–54.

54 Leonhard 1981, s 245; Humbert-Droz 1971, s 14; Serge, *En revolutionärs minnen*, s 84.

Bland delegaterna som anlände var de förhärskande stämningarna att stöda linjen i mars 1921. Avvikande uppfattningar fanns framförallt inom den tyska ”högeroppositionen” och grupper i de tjeckoslovakiska, franska och jugoslaviska ledningarna.

De ryska ledarna hade en betydande politisk auktoritet, men i början var de splittrade. Och även om den ryska delegationen samlade sig mot ”vänsterstämningarna”, kunde den inte räkna med stöd från majoriteten. Vid en omröstning utgjorde delegationerna från Ryssland och allierade sovjetrepubliker bara 13% av alla röster. De ryska delegaternas begränsade röstinflytande visade sig vid den enda splittrade omröstning som hölls under kongressen. Trots ett gemensamt motstånd från delegationerna från sovjetrepublikerna plus den tyska delegationen och dess allierade, lyckades en motion från den franska delegationen om valet av EKKI:s lilla byrå få 37% av rösterna.⁵⁵

Under veckor av intensiva diskussioner före och under kongressen, under korridordiskussioner, informella möten, EKKI-sammanträden, möten i kommissioner och själva kongressens plenarmöten förändrades gradvis stämningarna på kongressen. Bördan av att leda Sovjetunionen hindrade inte Lenin, Trotskij, Bucharin, Radek och Zinovjev från att vara intensivt inblandade under kongressen. Tillsammans med tre icke ryska kommunister, varav två inte talade till kongressen, utövade de ett starkt inflytande på mötet.

Sju ledande personer

Lenin spelade en avgörande roll under huvudkongressens debatter. Enligt senare memoarer av den bulgariske kommunisten Vasil Kolarov, hade Radek innan kongressen förutspått att Lenin skulle vara alltför upptagen med ryska inhemska frågor för att bry sig om kongressen, och att vänsterns ståndpunkt därför skulle segra. Men för Lenin hade kongressdebatten högsta betydelse. När han under session 11 hänvisade till vänsterståndpunkten, förkunnade han: ”[N]ågot är fel i internationalen.... [V]i måste säga: Stopp! Vi måste föra en beslutsam kamp! Annars är Kommunistiska internationalen förlorad.” När han inte deltog i formella möten kunde Lenin ofta ses i intensiva diskussioner med delegater. Både Serge och Rosmer minns hur han jagade delegater som var okända för honom och ivrigt förklarade sina åsikter för dem, så försjunken i diskussioner att han missade måltiderna. Radek ingrep och hämtade en tallrik mat åt Lenin. Lenins passionerade ilska är uppenbar i hans varning den 10 juni till Zinovjev (Appendix 3a). ”Ni kommer att förstöra allt.” Radek ”har förstört sitt ursprungliga utkast” till teser om taktiken och strategin ”genom en rad eftergifter åt ’vänsterns’ dumheter”; alla som inte inom kort accepterar det öppna brevets politik (som Zinovjev själv avvisade så bestämt i februari) ”måste *uteslutas*”; Lenin varnar för att han är redo för ”öppen strid” på kongressen. Senare erinrade sig Ruth Fischer sig vänsterdelegaternas ”febriga känslomässiga ilska” mot Lenin, som talade öppet om sin opportunist. I ett försök att värja sig mot personlig förbittring skrev Lenin under kongressen till delegater för att dra tillbaka sitt hårda språk (appendix 3e och 4c). Men han var orubblig om de viktiga frågorna. I kommentarer till VKPD en månad efter kongressen var Lenin ännu tydligare. Det ”var ... nödvändigt att stå på högra flygeln” vid kongressen skrev han (se Appendix 4h). Åtta månader senare lade han till: ”På den kongressen stod jag på den yttersta högerflygeln.... [jag] försvarade ... på alla sätt Levi”. Senare händelser, tillade Lenin, hade visat att Levi ”hamnade på den mensjevnikiska vägen inte av en slump,

55 För röstfördelningen, se kreditivrapporten, s 177–178. För omröstningen, se s 880–882.

inte temporärt, ... utan han har gjort det permanent, stadigt, som något för honom helt naturligt.”⁵⁶

Trotskij skrev ”personliga anteckningar” om marsaktionen, daterade 18 april, som stod mitt emellan Lenins och EKKI-majoritetens uppfattningar. Men vid kongressen stödde Trotskij helt och fullt Lenins åsikter. I sin 2½ timme långa inledningsrapport (session 2) gav han den faktiska och teoretiska grunden för att tillbakavisa offensivteorin. Hans tal om taktik och strategi (session 14) var en kategorisk vederläggning av vänsteruppfattningarna. Trotskijs rapport till Lenin om denna session återspeglar de två ledarnas samverkan under kongressen (Appendix 4a). Trotskij valdes, både under och efter kongressen, ut av vänstern för att ha fört fram de åsikter som de mest definitivt var oense med.⁵⁷

Zinovjev bytte märkbart och påtagligt ståndpunkt under kongressen. Hans inledningsanföranden (session 1 och 4) hävdade att kongressens centrala syfte var att bekämpa högern, en formulering som användes för att tona ner kritiken av vänsterismen under marsaktionen och på andra ställen. Men under session 14 medgav han att han hade bytt uppfattning, och talade om balanserade vänster- och högerfaror i ordalag som Radek inför de ryska delegaterna tidigare hade identifierat som Lenin-Trotskijs ståndpunkt. *Zinovjev* vädjade också kraftfullt för försoning och att undvika mer splittring i det tyska partiet. Men samtidigt som *Zinovjev* bytte åsikt i den viktigaste politiska frågan, undvek han att diskutera EKKI:s roll under den tyska katastrofen.⁵⁸

Radek talade ofta under kongressen och försvarade EKKI:s åsikter om ett brett spektrum av frågor, men hans roll var ändå tvetydig. Till en början var han allierad med *Zinovjev* och *Bucharin* till stöd för vänsterkrafterna, men under kongressen bytte *Radek* till en ståndpunkt mellan dem och Lenin-Trotskij. *Radek* fortsatte sin kampanj mot *Levi* och försvarade VKPD:s majoritet mot dess kritiker. Men *Radek* talade också för linjen i det öppna brevet, som han hade lagt fram tillsammans med *Levi*. Han klargjorde också detta initiativ genom att förklara begreppet övergångskrav, som hade dykt upp tidigare i den tyska massrörelsen, men vars systematisering var ett av kongressens centrala politiska framsteg. *Radek* utgjorde också den tydligaste bekräftelsen att EKKI:s ståndpunkt hade förändrats under kongressens lopp.⁵⁹

Tre icke ryska kommunister präglade också kongressdiskussionerna: *Zetkin*, den frånvarande *Paul Levi*, och den till största delen tyste *Béla Kun*.

Zetkin var måltavla för intensivt personligt förtal från en del vänsterdelegater, som försökte undergräva hennes politiska rykte (se appendix 2e, 3c, 3j, 3k) och till och med föreslog att hon skulle uteslutas. Icke desto mindre höll hon detaljerade diskussioner med Lenin (appendix 3i, 4f)

56 Kolarov citeras i Reisberg 1971, s 162; Lenin, nedan, s 467; Serge *En revolutionärs minnen*, s 79; Rosmer, *Moskva under Lenin*; Leonhard 1981, s 255–6; Fischer 1948, s 177; Lenin, appendix 3a (s 1089–1099), 3e (s 1107), och 4c (s 1157–1158); Lenin, Appendix 4h, s 1179; [På svenska: *Kommunistiska Internationalens tredje kongress*, s 9, 10; *Brev till de tyska kommunisterna*, s 3; *En publicists anteckningar*, s 3.]

57 Se Trotskijs ”Zametki dlja sebia” i Drabkin m fl. (red.) 1998, s 257–61; tal i session 2 (s 102–133) och 14 (s 571–581); [På svenska: *Den revolutionära marsrörelsen i Tyskland* (personliga anteckningar); *Rapport om den världsekonomiska krisen och Kommunistiska internationalens nya uppgifter* (inledningsanförande); *Om kamrat Radeks rapport om Kominterns taktik* (14 sessionen).] Appendix 4a (s 1153–1155); Leonhard 1981, s 252; uttalande från vänstern, s 671; Broué 2005, s 567 (om VKPD:s kongress i Jena).

58 Se s 81, 233, 562–527 (*Zinovjev*).

59 Angående övergångskrav, se s 421–422, 440–442, 936; angående EKKI:s svängning, s 593. Angående Radeks roll, se speciellt Fayet 2004, s 386–91.

och med Trotskij. <För mötet med Trotskij, se appendix 3j sid 2.> Hon bar huvudbördan bland den tyska oppositionens delegater för att presentera en anklagelse mot marsaktionen inför kongressen. Enligt Friesland skyllde den tyska majoritetens ilska och förbittrade delegater ”allt detta framförallt på Clara Zetkins inflytande över Lenin”. Zetkin präglade också kongressens korta diskussion om och antagande av tre resolutioner om arbetet bland kvinnor. Efter att Zetkin hade angripits hårt under kongressens sessioner, förärades hon en unik hyllning på sin födelsedag, under ledning av Heckert, hennes mest högröstade tyska motståndare.⁶⁰

Trots att *Paul Levi* inte var närvarande vid kongressen, lyckades han genom sin kritik av VKPD:s ledning sätta ramarna för debatten om marsaktionen som dominerade mötet. Åtgärder vidtogs för att minska inflytandet från Levis uppfattningar, som att man trots oppositionens protester drev igenom en omröstning för att godkänna uteslutningen av Levi innan delegaterna hade kunnat diskutera agerandet av de VKPD- och EKKI-ledare, som han hade uteslutits för att ha kritiserat. Levis vädjan till kongressen om att kräva att hans uteslutande skulle upphävas (Appendix 2f) gjordes till synes inte tillgängligt för delegaterna och återfinns inte i kongressens protokoll. Icke desto mindre var Levis åsikter vida kända, och kongressdiskussionernas förlopp rättfärdigade kärnan i hans kritik. Vid kongressens avslutande tog Zetkin och Lenin på denna grundval initiativ till ett i slutändan misslyckat försök att rädda Levi till internationalen, som finns dokumenterat i appendix 4f, 4g och 4h.⁶¹

Béla Kuns ställning bland internationalens högsta ledare återspeglas i hans arroganta brev till Lenin där han försvarade sitt agerande i Berlin (Appendix 2e), hans roll som medförfattare (med Thalheimer) av VKPD:s teser som lämnades till kongressen, hans burdusa argument mot Trotskij under förkongressdebatten i EKKI om Frankrike (Appendix 3e) och hans procedurfråga i sista minuten som försökte minska effekterna av Trotskijs sammanfattning av Teser om taktiken och strategin. Han angreps hårt under diskussionerna i Moskva, speciellt av Lenin (Appendix 2d). Under EKKI:s debatt om Frankrike avvisade Lenin Kuns åsikter med bitande förakt (Appendix 3f), och även om Lenins sarkastiska syftningar på Béla Kuns misstag (*les bêtises de Béla Kun*) tonades ner i de stenografiska protokollen, så genljöd de under kongressens korridoriskussioner. Frånsett sin procedurfråga höll Kun förståndigt nog tyst under kongressdebatten. Det fanns mycket i resultaten av kongressen som glädde honom: hans roll under den misslyckade marsaktionen nämndes inte, och han behöll sin roll i Kominterns dagliga ledning.⁶²

Debatt bland bolsjevikledarna

Trots att Lenin så tidigt som i mitten av april (Appendix 2d) hade uttryckt tvivel om marsaktionen, så var hans meningsskiljaktigheter med Zinovjev, Bucharin och Radek olösta när kongressen samlades. Så sent som den 10 juni sa Lenin till Zinovjev att Radek hade förstört sitt första utkast till

60 För appendix, se s 1088–1090, 1104–1105, 1148–1151, 1151–1152, 1137–1148, 1174–1176. Se även s 307 (hot om uteslutning), 283–301 (Zetkins tal); Brandt och Lowenthal 1957, s 169 (Frieslands åsikt); s 909–930 och s 779–796 och 1009–1027 (debatt och resolutioner om kvinnor); s 651–655, inklusive 651, not 1 (hyllning av Zetkin).

61 Se s 400 (Levis uteslutning), 399–400 (tyska oppositionens uttalande); Appendix 2f, s 1090–1096 (Levis vädjan); s 392–384, 400–401 (procedurfråga); Appendix 4f, 4g, 4h, s 1174–1180.

62 Se Appendix 2e, s 1088–1090; Reisberg 1971, s 165 (Kuns författarskap); Appendix 3f, s 1125–1128 (Kuns tal); s 582 (Kuns motion); Appendix 2d, s 1086–1087; Appendix 3f, s 1128–1132 (Lenins tal [på svenska: [Tal till EKKI om vänsterismen.](#)]); Serge [En revolutionärs minnen](#), s 80–81.

Teser om taktiken och strategin genom att göra eftergifter till vänsteristerna (Appendix 3a). Lenin röstade med Trotskij och Lev Kamenev i bolsjevikernas politbyrå på 5 personer som slog fast bolsjevikdelegationens linje mot försoning med vänsterismen. Den 21 juni, dagen innan kongressen inleddes, beslutade politbyrån att publicera den ryska ledningens förslag till teser om taktiken och strategin, som innehöll Lenin-Trotskijs ståndpunkt. Ändå sa Radek i sin rapport till den ryska delegationen samma dag, att de ryska ledarna var splittrade i två block (Appendix 3h). Enligt Radek ansåg han, Zinovjev och Bucharin att det överhängande hotet mot internationalen utgjordes av ”opportunistiska krafter” – vänsterns viktigaste argument. Lenins och Trotskijs uppfattning att vänsterfaran också måste bekämpas grundades på otillräcklig information, sa Radek, och han hävdade att han, Zinovjev och Bucharin bara hade gjort eftergifter för att undvika en skadlig offentlig spricka.⁶³

De ryska ledarna tog med sig sina meningsmotsättningar i nedtonad form till själva kongressen. Även om Zinovjev, Bucharin och Radek gav efter, så försvarade de ändå sina vänsterallierade. Den 29 juni, dagen innan Radek höll huvudrapporten om taktik och strategi, vidtog det ryska partiets politbyrå den ovanliga åtgärden att instruera sina delegater att avvisa vänsterns förändringsförslag och under kongressen tala utefter dessa linjer. När diskussionen om taktik och strategi avslutades den 2 juli enades de ryska ledarna om att stöda en kompromisstext som hade utarbetats med vänsteristerna i kommissionen och var utformad för att få stöd från hela kongressen. Trots det höll Zinovjev, Trotskij och Radek i grund och botten olika sammanfattningar av diskussionen, och Trotskijs tal, som kritiserade vänstermisstagen hårt, möttes av protester i ett skriftligt uttalande från sex delegationer. Påföljande dag rapporterade Trotskij till Lenin att Zinovjev och Radek hade avvisat hans tal som en ”bomb” som bröt mot de ryska ledarnas överenskommelse (Appendix 4a). Anklagelsen slätades över och den ryska ledningen enades bakom de redigerade teserna som antogs enhälligt.⁶⁴

f. Konflikter om nationella partier

Debatten gällde till stor del politiken gentemot fyra nationella partier, de i Italien, Tyskland, Tjeckoslovakien och Frankrike. Vänsterströmningen vid kongressen försökte rensa Komintern från ”opportunistiska” ledare i dessa länder. En stor del av de förberedande diskussionerna ägde rum utanför de formella kongressmötena, och resultatet av dem togs med till kongressen och formade dess resolutioner.

Italien

Diskussionen om Italien föranleddes av det italienska socialistpartiets (PSI) överklagande av sin uteslutning från internationalen efter PSI:s splittring vid kongressen i Livorno i januari 1921. Just innan kongressen besvarade Zinovjev detta överklagande genom att rätt och slätt fördöma PSI som en icke kommunistisk, centristisk strömning, och i sitt inledningsanförande dokumenterade han

63 Se Appendix 3a, s 1097–1101; Hájek och Mejdrová 1997, s 310 (politbyråbeslut); Trotskij, *Stalins förfalskarskola*, s 36-37; Trotskij, *Tredje internationalen efter Lenin*, s 52-54; Appendix 3h, s 1135–1137.

64 Hájek och Mejdrová 1997, s 310; nedan, s 597–598 (uttalande från sex delegationer); Appendix 4a, s 1153–1155; ”Teser om taktiken och strategin”, s 924–950 [på svenska *Kominterns tredje kongress*, s 17-35].

utförligt PSI-ledningens centriska ståndpunkter. Egidio Gennari, som representerade det italienska kommunistpartiets delegation, fortsatte i samma anda och krävde helt enkelt att PSI skulle uteslutas. Under diskussionen om Italien upprepade PSI:s och Kominterns delegater till stor del de argument som hade hörts i Livorno. Men kommentarer från Lenin, Trotskij och Christian Rakovskij lämnade möjligheten till återförening öppen, om PSI uteslöt sin reformistiska strömning, och denna åsikt systematiserades i exekutivkommitténs resolution som antogs vid session 9. Zetkin stödde detta förslag och pekade på att det var hennes kontroversiella ståndpunkt redan omedelbart efter Livornokongressen. Zinovjevs sammanfattning om Italien gick inte helt i resolutionens anda, men linjen framställdes kraftfullt i EKKI:s appell efter kongressen.⁶⁵

Det italienska kommunistpartiet höll inte helt med om vad kongressen kom fram till, vilket skapade en oenighet som skulle komma att vara i många år. PSI agerade för sin del så småningom utifrån tredje kongressens resolution och uteslöt i oktober 1922 sin reformistiska del, men partiledningen misslyckades därefter att få majoritet bland medlemmarna för att gå samman med Komintern, och bara en minoritet blev senare en del av det italienska kommunistpartiet.⁶⁶

Kongressen riktade mycket mindre uppmärksamhet mot den kapitalistiska offensiven mot de italienska arbetarna, den italienska fascismens hotande framväxt och fascismens våldsamma angrepp mot arbetarorganisationerna. De teser om taktik och strategi som antogs nämner bara kort behovet att göra motstånd mot fascismen. Zinovjevs avslutande anmärkningar avslöjade Kominternledningens okunskap om förhållandena i Italien: han hyllade kommunisternas ledande roll under en förenad antifascistisk aktion i Rom, omedveten om att det italienska kommunistpartiet hade stått vid sidan av detta initiativ.⁶⁷

Tyskland

De tyska delegaterna förväntade sig att deras marsaktion skulle hyllas av den tredje kongressen, och blev när de anlände till Moskva förbluffade av att mötas av en storm av kritik. Deras mödosamma debatt före kongressen med EKKI:s ledare, och i synnerhet med Lenin, har efterlämnat få dokument. Dispyten flyttade sedan in på kongressen där den dominerade sammanträdena. Zetkin och andra representanter för oppositionen (som inte var del av den officiella delegationen) argumenterade kraftfullt för sina åsikter, medan den tyska majoriteten fick stöd från den kommunistiska ungdomsinternationals, det italienska kommunistpartiet och flera andra delegationer. Debatten var ohämmad med ett enda viktigt undantag: frånsett provocativa anspelningar från Zetkin, nämndes knappt EKKI-delegationens roll under fiaskot i Tyskland på kongressen. Debatten koncentrerades kring de Teser om taktiken och strategin som utarbetats av det ryska partiet. VKPD drog tillbaka sitt eget utkast och lämnade istället in omfattande ändringsförslag som avvisades av den ryska delegationen som en motsatt politisk linje. För att tillåta en jämförelse återges ändringsförslagen i

65 Zinovjev, *Inför Kommunistiska Internationals III världskongress*; nedan, s 349 (Gennari), 921–922 (”Resolution om exekutivkommitténs rapport”), 371–372 (Zetkin), 892–893 (Zinovjev), 1037 (appell). [Resolutionen och appellen finns på svenska i *Kominterns tredje kongress*, s 1 resp s 9.]

66 Natoli 1982, s 129–133; Riddell (red.) 2011b, 4WC, s 16.

67 Se s 931, 894; Behan 2007, s 58–69. Jämför Lenins anmärkningar till centraleuropeiska delegater i Appendix 4e, s 1172.

denna bok tillsammans med motsvarande delar av den version som till sist antogs.⁶⁸

Det finns inga dokument om det avgörande mötet mellan den tyska delegationen och det ryska partiets politbyrå den 15 juni. Senare erinrade sig en delegat det som ”ett ogudaktigt hamrande från alla håll”. Men vi har den tyska delegationens svar på detta möte (Appendix 3d), som skickades påföljande dag, och där den drog tillbaka sina förslag till teser och föreslog ramarna till ett kompromissbeslut om den tyska frågan som var resultatet av föregående dags diskussioner. Samma dag skrev Lenin till den tyska delegationens ledare och drog tillbaka det hårda språk som han hade använt under diskussionerna föregående dag (Appendix 3e). Ändringsförslagen till teserna från de tyska, österrikiska och italienska delegaterna lades fram den 1 juli. Neumann och Zetkin lade också fram ett ändringsförslag, som det inte finns kvar någon text om. Dess allmänna inriktning liknade förmodligen de åsikter som uttrycktes av Zetkin i sitt brev till Lenin den 18 juni (se Appendix 3g).⁶⁹ Den 9 juli hade delegationen ett möte med oppositionens representanter och med fem medlemmar från den ryska centralkommittén och utarbetade skissen till vad som skulle bli känt som ”fredsförslaget” mellan de två tyska fraktionerna (Appendix 4d). Kongressen antog också en resolution om ”Marsaktionen och läget i VKPD” och ett stycke om marsaktionen i ”Tesar om taktiken och strategin”.⁷⁰

Tjeckoslovakien

När det tjeckoslovakiska kommunistpartiets delegater anlände till Moskva mötte de en storm av kritik från EKKI:s medlemmar för sitt partis linje. Det första utkastet till Teser om taktiken och strategin, som skrevs av Radek den 15 maj, fördömde Šmerals ledarskap som en centristisk strömning som passivt väntade på revolutionen. Under den utvidgade exekutivkommitténs möte den 12-16 juni kallade Bucharin de tjeckoslovakiska ledarnas agerande för ett uttryck för ren opportunism, och Zinovjev sa att deras tvehågsenhet var lika stor som Serratis. Som svar på detta sa delegationens ledare, Edmund Burian, till Lenin, att om saker och ting fortsatte på detta sätt skulle delegationen dra tillbaka partiets ansökan att ansluta sig till Komintern. Även om Lenin riktade kritik mot Šmeral, så försökte han stoppa splittringstendenserna. Den 10 juni begärde han dokumentation om Šmerals roll och invände mot att beteckna hans politik som passiv väntan. Icke desto mindre behöll det andra utkastet till teser fördömandet av Šmerals ledarskap, vilket orsakade en protest från den tjeckoslovakiska delegationen.⁷¹

När kongressen samlades den 22 juni var den tjeckoslovakiska dispyten fortfarande inte löst. Den 25 juni läste Zinovjev upp sin polemik mot Šmeral vid EKKI-mötet den 14 juni till kongressprotokollen. Påföljande dag lade Gennari fram den italienska delegationens krav att Šmeral skulle utestängas från ledande positioner. Šmeral anlände till Moskva den 29 juni. Den 1 juli presenterade Burian den protest han hade lämnat till EKKI den 16 juni för kongressen. Det finns inga skriftliga

68 Se Zetkin, s 1150, 296–297, 298; ”Ändringsförslag till Teser om taktiken”, s 1041–1058.

69 Utgåvan av *Moscou* den 5 juli, som publicerade de tysk-österrikiska-italienska ändringarna, lade till en not: ”På grund av brist på utrymme kan inte de ändringsförslag som Neumann-Zetkin-gruppen lade fram publiceras i denna tidning.” För Zetkins brev till Lenin, se Appendix 3g, s 1132–1135.

70 Weber 1991, s 234; appendix 3d och 3e, s 1106–1107; Appendix 4d, s 1158–1169; s 951, 941–942 (texter om marsaktionen [På svenska i *Kominterns tredje kongress*, s 27 och 36.]).

71 Firsov 1975, s 381; Hájek och Mejdrová 1997, s 320–2; Lenin 1958–65, *Polnoje sobranje sotjinenii* (hädanefter PSS), band 52, s 269. För det tjeckoslovakiska uttalandet, se s 494, not 18.

dokument om kommissionsdiskussionerna om Tjeckoslovakien, förutom en kort sammanfattning i ett tal av Lenin den 6 juli (Appendix 4b). Efter det talet antogs en motion från Lenin som tog bort det kritiska uttalandet om Šmeral och krävde att ett brev skulle skrivas till det tjeckoslovakiska partiet och kritisera svagheterna både hos Šmerals strömning och vänsterstyrkorna. Kongressens beslut om den tjeckoslovakiska kommunistiska rörelsen finns i resolutionen om EKKI:s rapport och Teser om taktiken och strategin.⁷²

Frankrike

Trots att förhållandena i det franska partiet gav stor anledning till vänsterkritik hade det skyddats från angrepp – och dess ledare hade utelämnats från den vanliga listan av förmodade centrister, ”Serrati-Levi-Šmeral” – genom EKKI:s politik att hantera partiet på vad Zinovjev kallade ”ett mer försiktigt och försonligt sätt”. Ändå upplevde den utvidgade exekutivkommitténs möten före kongressen två stormiga ordväxlingar om det franska partiet.⁷³

Efter Zinovjevs inledningsanförande krävde de franska delegaterna först en omedelbar redogörelse från EKKI om dess inblandning i marsaktionen. Zinovjev svarade att det skulle tas upp i sinom tid under diskussionen om detta ämne. Det tillfredsställde inte de franska ledarna, som drev på. En hetsig ordväxling ägde rum där Radek och Kun gjorde provocerande anmärkningar. Då lämnade den franska delegationen mötet i protest. Zinovjev kritiserade uttåget som ett brott med kommunistiska normer och ett återfall i parlamentariskt manövrerande.⁷⁴

Under den utvidgade exekutivkommitténs möte 16-17 juni attackerade två delegater, Edy Reiland från Luxemburg och Maurice Laporte från den franska ungdomsorganisationen, de franska ledarna för deras påstått centristiska politik. Reiland gick så långt som att kräva att Frossard omedelbart skulle uteslutas. Enligt Rosmer iscensattes incidenten av Kun, som hade försökt mobilisera de fransktalande delegaterna mot Frossards ledarskap. En lång diskussion följde, vars höjdpunkt var en skarp ordväxling mellan Trotskij, Kun och Lenin (Appendix 3f). Speciellt Lenins anmärkningar orsakade en sensation och hjälpte till att vända opinionen mot Kun och hans vänsteranhängare. När kongressen inleddes några dagar senare hade stormen inte riktigt blåst över, och dispyten om Frankrike kom upp flera gånger under kongresssammanträdena. Men i sitt inledningsanförande tog Zinovjev bara upp sina försonliga anmärkningar om det franska partiet i den utvidgade exekutivkommittén. Även om kongressresolutionerna gav många förslag för att stärka det franska partiet, avstod de från att angripa dess ledning.⁷⁵

72 Se s 199–207 (Zinovjevs rapport 13 juni); Firsov 1975, s 384; nedan, s 255 (Gennari); Appendix 4b, s 1155–1157 (Lenins sammanfattning och resolution); kongressresolutioner, s 921–923 och 932–933 [På svenska i [Kominterns tredje kongress](#), s 2, 19, 25.].

73 Se s 216 (Zinovjev).

74 Rosmer, [Moskva under Lenin](#), s 72-73; Robrieux 1980, vol 1, s 77.

75 Se Appendix 3f, s 1108–1132 [Lenins och Trotskij's tal finns på svenska på marxistarkivet – öa.]; Rosmer, [Moskva under Lenin](#), s 72; nedan, s 310 (Friesland), 324–5 (Rákosi), 534 (Vaillant-Couturier), 768 (Münzenberg), 215–20 (Zinovjev). Den utvidgade exekutivkommittén höll flera möten strax innan den tredje kongressen. Inbjudna representanter från Kominterns partier ökade närvaron till omkring 70 personer.

g. De viktigaste kongressdebatterna

De främsta tvistefrågor som de största europeiska partierna stod inför slogs samman i en enda debatt som upptog större delen av den tre veckor långa kongressen – dess 14 första sessioner. Under denna debatt försökte delegaterna nå fram till en gemensam bedömning av hur de ekonomiska förhållandena påverkade klasskampen, läget för kampen i Europa och den politik som krävdes för att främja revolutionens sak under de rådande förhållandena.

Trotskyjs rapport under session 2, ”Den världsekonomiska krisen och Kommunistiska internationalens nya uppgifter”, slog fast ramarna för hela diskussionen, och beskrev tydligt de kapitalistiska ländernas nyvunna stabilitet och självförtroende efter tre års omvälvningar. Arbetarnas ”kaotiska, elementära angrepp” hade inte, som Komintern hade hoppats, erövrat statsmakten inom ett år eller två, sa han. ”[S]ituationen har blivit mer komplicerad, men den är ur revolutionär synvinkel fortfarande gynnsam.” Den tid som behövdes för världsrevolutionen handlade inte om månader utan är ”kanske fråga om några år”. Kapitalismens nuvarande nedgång var inte ett tecken på ett nära förestående sammanbrott, utan istället en fas i dess naturliga cykel. ”Det som leder till en revolution är varken utarmning eller välmående i sig själv, utan [deras] förändring ... och kris”, tillade Trotsky. Under den efterföljande diskussionen kritiserades hans rapport för att den underlät att kännas vid de omedelbara framtidsutsikterna av inbördeskrig. Trotsky och Eugen Varga hade skrivit teser på grundval av denna rapport, men den tyska delegationen krävde formellt att det inte skulle röstas om dem. Efter ett procedurgräl antogs förslaget till teser i princip med en delad omröstning.⁷⁶

Zinovjevs rapport från EKKI inledde en diskussion om Kominterns arbete i olika länder som varade under sex sessioner. Han presenterade parollen ”till massorna”, som blev kongressens centrala tema. Beslut togs om det extremt vänsteristiska Tysklands kommunistiska arbetarparti (KAPD) och det italienska Socialistpartiet. En resolution lades fram av tio europeiska delegationer (men inte de från Storbritannien, Tjeckoslovakien eller Frankrike) som godkände EKKI:s agerande sedan den förra kongressen, inklusive vad gällde VKPD. Att den franska delegationen saknades bland undertecknarna, förklarade Fernand Loriot, återspeglade deras betänkligheter om marsaktionen och EKKI:s roll i den, och bad att detta skulle diskuteras uppriktigt i kommissionen. Malzahn anmärkte att resolutionen inte nämnde marsaktionen eller uteslutningen av Levi och krävde en fullständig diskussion om dessa punkter innan man röstade om att godkänna EKKI:s agerande. Zinovjev hävdade då att ett godkännande av uteslutningen av Levi var underförstått i resolutionen. Paul Neumann från den tyska oppositionen sa att det inte gick att rösta om fallet Levi innan marsaktionen hade tagits i övervägande. Han föreslog att omröstningen skulle skjutas upp, men hans motion avslogs och resolutionsförslaget antogs med överväldigande majoritet.⁷⁷

Debatten om taktik och strategi stod därefter på dagordningen, och den varade i fem sessioner. Radeks långa rapport, som han höll den 30 juni, bedömde marsaktionen som ett ”steg framåt”,

76 Se s 131, 133, och 165 (Trotsky [talet finns på svenska, men i den översättningen saknas det stycke som Riddell citerar ur – öa]); 150 (ändringsförslag av Pogány), 169 (motion av den tyska delegationen), 172–173 (omröstning), 901–920 (teser) [på svenska: *Teser till världsläget och Kommunistiska Internationalens uppgifter*].

77 Se s 234 (”till massorna”), 921–923 (Resolution om EKKI:s rapport) [På svenska: *Kominterns tredje kongress*, s 1–3], 387 (Loriot), 392 (Malzahn), 392–393 (Zinovjev), 393 (Neumann), 399–400 (tyska oppositionen), 400–401 (omröstning).

beledsagad av misstag som om de upprepades skulle leda till ”ännu större nederlag”. Han uppmanade kommunistpartierna att erövra massorna genom att delta i och leda deras dagliga kamp. Han föreslog också det programmatiska begrepp som senare blev känt som övergångskrav. Förslaget till teser lades fram av den ryska delegationen först efter omfattande redigeringar: ”Lenin tvingade oss att skriva om våra teser fem gånger”, erinrade sig Radek senare. De tyska, österrikiska och italienska delegationerna svarade med ändringsförslag till förslaget som bland annat strök omnämmanden av att erövra majoriteten av arbetarna och det öppna brevet, tog bort hänvisningar till att bekämpa vänstersektismen och lade till formuleringar som hämtades från den nu misskrediterade offensivteorin. Anhängare till ändringsförslagen värvade stöd, med avsevärd framgång. Terracini lade fram ändringsförslagen inför kongressen den 1 juli, och de trycktes samma dag i den tyska utgåvan av kongresstidningen (*Moscou*).⁷⁸

Terracinis tal, följt av Lenins svar, utgjorde kongressens vändpunkt. Efter Terracinis kraftfulla framställning, kontrade Lenin med att den ryska delegationen ”måste ... vidhålla, att inte en enda bokstav i teserna ändras”. Han utvidgade också formuleringen ”vinna majoriteten” (som Terracini hade kritiserat) till att inte bara gälla industriproletariatet utan också alla ”de utsugna och arbetande på landsbygden”. ”Lenin slog fruktansvärt åt alla håll”, rapporterade VKPD-ledaren Wilhelm Könen senare. ”Detta krossande var berättigat om vissa frågor”, men tyska kamrater tyckte att han ”egentligen skulle ha gått annorlunda tillväga för att övertyga kamraterna”. Under nästa session fick Heckert bifallsrop när han rent ut sa till Lenin att han skulle ha läst ändringsförslagen noggrannare. Den tyska oppositionen lämnade också in ändringsförslag vars text inte finns tillgänglig. Kanske andan i dem återspeglas i Zetkins hävdande att marsaktionen inte bara misslyckades på grund av ”misstag” utan också på grund av en i grund och botten felaktig teori.⁷⁹

Diskussionen var planerad att vara i två sessioner, men sträckte sig över mer än det dubbla. Under diskussionerna i kommissionen gick den ryska delegationen verkligen med på en del förändringar av ordalydelsen i teserna, under vad Trotskij kallade en ”process” av ”ömsesidiga eftergifter”, men de vänsteristiska ändringsförslagen avvisades nästan fullständigt. Den 2 juli medgav Zinovjev att ”vänsterfaran” behövde bekämpas, och gick med på att han hade ”lärt sig en sak eller två om den under kongressen”. Även om både Zinovjev, Trotskij och Radek i sina slutanförenden förespråkade att de förslagna teserna skulle stödas, så stack Trotskijs anmärkningar ut som ett aggressivt upprepande av Lenins kontroversiella anförande. Sex delegationer som hade stött ändringsförslagen tillkännagav att de hade förbehåll mot Trotskijs tal, och visade således att dispyten åtminstone i deras tänkande inte var helt löst. Efter ytterligare redigeringar i kommissionen antogs teserna den 9 juli. Lenin gav sin egen sammanfattning i en rapport i ett sidomöte för centraleuropeiska delegater den 11 juli (Appendix 4e).⁸⁰

78 Se s 436 (Radek). Angående ”övergångskrav”, se s 436–442 och 935–939. Om redigering av teserna, se Gutjahr 2012, *Revolution muss sein*, s 485. För ändringsförslagen, se s 1041–1058. Bland anhängarna till ändringsförslagen fanns de tyska, österrikiska, italienska, polska, ungerska (majoriteten), tjeckisk-tyska och undomsinternationalens delegationer. Den franska översättningen publicerades den 5 juli, men Terracini säger (s 457) att den ursprungliga (tyska) versionen publicerades den 1 juli.

79 Se s 457–465 (Terracini) och 465–473 (Lenin) [på svenska i *Kommunistiska Internationalens tredje kongress*; Reisberg 1971, s 181 (Könen); nedan, s 482 (Heckert), 545–546 (Zetkin)]. Ett stycke från den tyska oppositionens ändringsförslag lästes upp under session 14; se s 565.

KAPD och dess roll

Före den tredje kongressen utgjorde anhängarna till offensivteorin en vänsteristisk strömning som var djupt rotad i Kominterns mitt. Tysklands kommunistiska arbetarparti (KAPD) utgjorde i motsats till detta en mer vänsterextrem opposition som sedan 1919 hade funnits i internationalens periferi. KAPD bildades i april 1920 med mer än 40.000 medlemmar, främst styrkor som hade drivits ut från KPD eftersom de vägrade delta i fackföreningar och parlamentsval. I början av 1921 hade medlemsantalet minskat till 8.000. Som vi har påpekat släppte EKKI ”provisoriskt” in KAPD som sympatiserande organisation i december 1920, trots protester från KPD. Under marsaktionen sammanföll, som Frölich konstaterade, KAPD:s politik med den nya vänsteristiska VKPD-majoritetens ledarskaps politik. En rubrik från KAPD jublade: ”KPD:s massor handlar i linje med våra paroller.”⁸¹

Men vid den tredje kongressen ställdes KAPD:s delegation inför ett ultimatum från Kominterns ledning: antingen enas med VKPD eller lämna internationalen. KAPD reagerade våldsamt och lämnade in förslag på teser till de flesta kommissionerna och spred en sammanfattning av sin historia på engelska och franska. KAPD:s delegater talade utförligt om många punkter på dagordningen. De försökte värva vänsterhågade delegater från Belgien, Bulgarien, Storbritannien, Luxemburg, Mexiko, Nederländerna, Ryssland (Arbetaroppositionen), Spanien (CNT) och USA (IWW) för att konsolidera en vänsterströmning i internationalen. Gensvaret var dåligt. Bara den nederländska minoriteten och bulgarer med avvikande uppfattningar var positiva till KAPD:s uppfattningar. Zinovjevs EKKI-rapport krävde att KAPD inom tre månader skulle ta ett kongressbeslut att det var villigt att gå samman med den officiella tyska sektionen. En motion med denna innebörd antogs överväldigande. Efter kongressen avvisade KAPD detta ultimatum och bildade en fientlig internationell strömning.⁸²

h. Konturer till en kompromiss

Den politiska enheten i kongressresolutionerna var ofullständig. Det fanns kvar betydande oenigheter i EKKI och mellan kongressdelegaterna och inom internationalen i sin helhet. Med sina uttalanden som tillbakavisade Trotskijs avslutande anmärkningar om denna fråga klargjorde de som stödde vänsterns ändringsförslag om strategi och taktik att de var långtifrån övertygade om Lenin-Trotskijs uppfattning i sin helhet. Denna inställning togs med till VKPD:s kongress i Jena i augusti 1921, som stödde det vänsteristiska avvisandet av Trotskijs sammanfattande anmärkningar i Moskva.⁸³

Under dessa förhållanden utgjorde kongressbesluten en oundviklig kompromiss som var otillfreds-

80 Se s 447 (diskussionens längd), 572 (Trotskij om eftergifter), 799–803 (lista på förändringar), 562 (Zinovjev), 571–581 (Trotskijs tal) [på svenska: *Om kamrat Radeks rapport om Kominterns taktik*], 597–598 (deklaration om Trotskijs tal), 1170–1173 (Appendix 4e). Tvisten om Trotskijs anmärkningar fortsatte under VKPD:s kongress i Jena 22–26 augusti, som förkunnade att den var oense med hans tal (Broué 2005, s 567).

81 Strax innan tredje kongressen sa Lenin: ”Jag inser nu klart mitt fel när jag röstade på KAPD:s upptagning”. Se Appendix 3a, s 1099 [på svenska: *Anmärkningar till det förslag om teser för Kommunistiska internationalens taktik som förelades tredje kongressen*]. Se även Bock 1969, s 257; Koch-Baumgarten 1986, s 156; nedan, s 243 (Frölich).

82 Bock 1969, s 260–262; nedan, s 329–330, 331–335, 592 (Zinovjev).

83 Broué 2005, s 567.

ställande för en del delegater från debattens båda sidor. Resolutionerna bekräftade en strategisk linje som avvisade de vänsteristiska åsikterna, men de lämnade en del saker osagda och en del tviste-frågor löstes inte. Kompromissen försökte slå fast en principiell grund på vilken kommunistiska styrkor med olika uppfattningar kunde arbeta tillsammans och bredda de områden de var överens om genom ytterligare erfarenheter och diskussioner. Zetkin beskrev denna dynamik genom att berätta om sin första diskussion med Lenin (Appendix 3i), och citerade honom så här:

Se inte så förvånad och förebrående ut, du och dina vänner måste gå med på en kompromiss. Ni måste nöja er med huvuddelen av resultaten vid kongressen. Era politiska principer kommer att segra, och på ett lysande sätt....

Kongressen kommer att fullständigt ödelägga den berömda ”offensivteorin” och kommer att anta en taktik som går i linje med dina idéer. Men av just det skälet måste den [kongressen] också ge en smula tröst till anhängarna till den teorin. Om vår kritik av ”marsaktionen” betonar det faktum att arbetarna kämpade efter provokationer från borgarklassens lakejer, och om vi allmänt sett visar lite faderlig ”historisk” mildhet, så kommer det att vara möjligt.⁸⁴

Det finns en annan aspekt på kompromissen, som Zetkin konstaterade under kongressen i ett brev till Levi. ”Exekutivkommittén vill att den tyska frågan så mycket som möjligt ska behandlas som den tyska delegationens smutstvätt”, skrev hon (se Appendix 3j). Hennes yttrande antyder att samtycket till att hålla tyst om EKKI:s roll var en del av den kompromiss som i slutändan enade kongressen kring gemensamma ståndpunkter.⁸⁵

Kongressbesluten utgjorde en svängning från EKKI:s linje under månaderna innan kongressen. De resolutioner som antogs bröt underförstått med EKKI:s tidigare ensidiga betoning av att besegra ”högerfaran”, ruckade på dess totala avvisande av det italienska socialistpartiet, avbröt sin kampanj för att fördöma Šmerals ledarskap i Tjeckoslovakien, och förkastade den ”offensivstrategi” som dess sändebud hade drivit i Tyskland före, under och efter marsaktionen. Men under en kongress som kännetecknades av öppenhet och kontroverser sades nästan inget kritiskt om EKKI:s agerande, inte ens under diskussionen om EKKI:s rapport (session 4-9). Radek försäkrade delegaterna att EKKI inte var ansvarig för marsaktionen. Den enhälligt antagna resolutionen om EKKI:s rapport gav ett oförbehållsamt godkännande av EKKI:s handlingar – inklusive vad gällde Tyskland.⁸⁶

Icke desto mindre togs EKKI-sändebudens roll upp flera gånger. Zetkin anspelade på den vid tre tillfällen under kongressen, allra tydligast var hennes snyting mot *Die Rote Fahne* för ”att ha publicerat appeller och artiklar vars otyska uttryckssätt gjorde det möjligt för motståndarna att säga ’Inte tillverkat i Tyskland’” – uppenbarligen en syftning på de ungerska och polska EKKI-sändebuden. VKPD-ledaren Fritz Heckert syftade också förtäckt på upproret bland *Die Rote Fahnes* anställda mot EKKI-gruppens ensidiga ålägganden, medan Friesland talade om de meningsmotsättningar som detta ledde till i Zentralen. Lorient förde fram den franska delegationens begäran om en specialkommission om marsaktionen, vars diskussioner han ansåg måste vara konfidentiella. Kommissionen skulle, sa han, kunna ”diskutera vad det var som fick exekutivkommittén att agera som den gjorde”. I ett annat sammanhang gick Zetkin igenom Rákosis omstridda handlingar som

84 Se Appendix 3i, s 1140. [På svenska, Zetkin, [Minnen av Lenin](#), s 12.]

85 Se Appendix 3j, s 1150.

86 Se s 388 (Radek), 392–393 (resolutionens omfattning), 921–923 (resolutionen) [På svenska: [Kominterns tredje kongress](#), s 1-3].

EKKI-sändebud i Italien och Tyskland i januari-februari 1921.⁸⁷

Utöver frågan om EKKI-sändebuden var två andra sidor av EKKI:s agerande bekymmersamma för en del delegater: den uppmuntran EKKI-ledarna före februari 1921 gav till vänsteroppositionella krafter i det tyska partiet, och den lilla byråns allmänna vänsteravvikelser under månaderna innan kongressen. Dessa frågor kom inte upp till diskussion.

EKKI:s talespersoner uppmuntrade flera gånger till kritik och beklagade att det inte kom någon. Således fick den jugoslaviska ledaren Sima Marković, en av Levis allierade, extra tid för att framföra sin kritik av EKKI men han gjorde inte det. De två delegater som öppet ifrågasatte EKKI:s arbete, Zetkin och Lorient, drabbades inte av fördömanden eller repressalier.⁸⁸

Delegaternas tystlåtenhet kan ha berott på den fortsatta oenigheten bland exekutivkommitténs mest framstående medlemmar. Detta faktum var uppenbart i de olika innehållen i deras tal, och återspeglades också i den ryska politbyråns specialmotion som gav instruktioner rörande deras ingripanden, uppblussandet av motsättningar mellan Trotskij, Radek och Zinovjev i slutet av debatten om taktik och strategi, och Lenins offentliga utskällning av Radek några veckor efter kongressen för att ha brutit Moskväs ”fredliga överenskommelse” angående det tyska partiet.⁸⁹

Den passiva inställningen till EKKI:s arbete återspeglades också i vilka som valdes som medlemmar till den dagliga ledningen (den lilla byrå eller presidiet) när kongressen avslutades. Utöver Boris Souvarine från det franska partiet bestod den av Zinovjev, Radek, Bucharin, Gennari, Heckert, Kun, som alla i varierande grad hade varit lika med exekutivkommitténs tidigare stöd till vänsteristiska strömningar.⁹⁰

Underlåtenheten att bedöma EKKI-sändebudens roll under marsaktionen kanske var en oundviklig del av den kompromiss som kongressen avslutades med, men den fick negativa resultat. Genom att rikta in sig på kritik av den tyska partiledningen, medan EKKI-sändebudens roll förbigicks med tystnad, antydde man att ledningens ansvarsskyldighet inte behandlades opartiskt, och till och med att EKKI själv stod över kritik. Motsättningar om EKKI:s roll var inblandade i två splittringar av det tyska partiet under de påföljande åren. Men under perioden efter kongressen förekom inga fler skadliga ingripanden av EKKI-sändebud likt Béla Kuns uppdrag i Berlin, och EKKI:s representanter spelade en positiv roll för att främja kommunistisk enhet i många partier.⁹¹

Helt frånsatt hanteringen av EKKI:s agerande, fyllde den bredare politiska kompromissen vid kongressen ett nödvändigt syfte. Den uppnådde det centrala målet att avvisa den vänsteristiska äventyrspolitikerna och genomförde en överenskommen strategisk sväng som uttrycktes i parollen ”till massorna”. Även om en del frågor inte diskuterades eller sköts upp för att klargöras senare, så tjänade den det nödvändiga målet – som alltför ofta förbises i den socialistiska rörelsen – att bevara

87 Se s 300 (Zetkin om Béla Kuns artikel), 296–298 (andra hänvisningar från Zetkin), 312 och 488–489 (Heckert), 523 (Friesland), 387 (Lorient), 292–293 (Zetkin om Rákosi).

88 Se s 267 (Radek), 395 (Zinovjev), 275–281 (Marković), 296–298 (Zetkin), 387 (Lorient).

89 Háyeck och Mejdrová 1997, s 310; Appendix 4a, s 1153–1155; Lenin, *Brev till de tyska kommunisterna*, s 3.

90 Komintern 1922a, s 7; Fayet 2008, s 119–20.

91 Angående EKKI:s arbete efter kongressen, se Riddell (red.) 2011b, 4WC, s 41–45 och passim. Pogány, som EKKI skickade till USA 1922, organiserade en fraktion och tog i praktiken över det amerikanska partiets ledning, men det finns inga bevis för att EKKI var inblandad i denna bravad. Se Riddell (red.) 2011b, s 42, not 111.

de revolutionära styrkornas enhet, något som var oumbärligt för att gå vidare framåt och ge en principiell och brett avtalad bas för fortsatta enade aktioner och diskussioner.

i. Komintern utvidgar sitt verksamhetsområde

Under session 15, efter att den stora strategiska debatten slutligen hade överlämnats till kommissionen, övergick kongressen till de åtta punkter som återstod på dagordningen. Fyra sessioner ägnades åt arbetet i fackföreningarna medan sju andra punkter klämdes in på sex sessioner.

Fackföreningarna

Zinovjev och Heckert höll sina rapporter om fackföreningarna den 3 juli, som också var första dagen på den parallella världskongressen för fackföreningsaktivister som inledde grundandet av Röda fackföreningsinternationalen (RFI eller Profintern). Kominterns och dess största partiers ledare kom överens om att revolutionärer skulle arbeta i de reformistiska ledda arbetarorganisationerna och försvara deras enhet. Men de hoppades att RFI skulle kunna besegra och bryta sönder den borgerligt inriktade "Amsterdaminternationalen", till vilken dessa organisationer var anslutna. Kongressdiskussionerna koncentrerade sig på meningsmotsättningar med de revolutionärt syndikalistiska grupper som var starkt representerade i RFI. Debatten handlade om den traditionella syndikalistiska åsikten att fackföreningar inte skulle ha några band till politiska organisationer som kommunistpartierna. Efter ännu en rapport från Heckert antog den sista sessionen en större resolution om RFI och dess uppgifter.

Jakob Riehs (Österrike) tyckte att fackföreningsdebatten var "trög"; Jenő Landler (Ungern) klagade på "ointresse". Rosmer skrev senare att debatten kännetecknades av "den likgiltiga anda som utmärker slutskedet på kongresser". De senare sessionernas sammanträden visar faktiskt tecken på ansträngning när kommissionerna höll långa möten och skyndade sig att få färdigt föreslagna resolutioner. Ändå var fackföreningsdebatten långdragen och full av motsättningar.⁹²

Syndikalistiska delegater till Kominterns och RFI:s kongresser besökte 13 anarkister som satt fängslade i Moskva för att ha brutit mot sovjetiska lagar. Behandlingen av de ryska anarkisterna orsakade ett kortvarigt tumult på RFI-kongressen. I samråd med Emma Goldman och Alexander Berkman, två amerikanska anarkister som bodde i Moskva då, inledde syndikalisterna förhandlingar med den ryska partiledningen. Serge och Souvarine fick också en roll under denna process. Ett möte med Lenin ägde rum den 11 juli och påföljande dag gav Trotskij den ryska politbyråns svar: de fängslade anarkisterna skulle tillåtas att lämna Ryssland. De befriades och nådde Berlin i slutet av året.⁹³

Ryssland

Session 17, som hölls den 5 juli, var en unik händelse i Kominterns historia: en bred och öppen debatt om det ryska partiets interna politik. Lenins långa rapport koncentrerade sig på den just antagna Nya ekonomiska politiken (NEP), som hade framkallat tvivel och osäkerhet bland många

92 Se s s 734 (Riehs); 731 (Landler); Rosmer, *Moskva under Lenin*, s 76.

93 Tosstorff 2004, s 347–359.

kommunister i och utanför Ryssland. Det ryska partiets nya linje kritiserades av Alexandra Kollontaj, som representerade Arbetaroppositionen i partiet, liksom av två talare från KAPD. Kollontaj kritiserade Sovjetregeringen för att inte tillräckligt använda ”arbetarklassens skapande makt”. Trotskij svarade att hon inte hade lagt fram någon alternativ linje och att Sovjetrepubliken mer än nog skyddades av kommunisternas fasta grepp om den ekonomiska makten. Sessionen antog en kort resolution och ett antal teser som hade skrivits av Lenin.⁹⁴

Som svar på den svält som då hemsökte stora områden i Ryssland, togs ett beslut att lansera en internationell kampanj för katastrofhjälp till Sovjetrepubliken. Willi Münzenberg lämnade Moskva för att inleda detta arbete i Centraleuropa. Under följande år blev dessa ansträngningar Kominterns bredaste och mest framgångsrika kampanj.⁹⁵

Ungdomsinternationalen

Münzenbergs rapport om Kommunistiska ungdomsinternationalen (KUI) (session 20) avgavs dagen innan inledningen av en två veckor lång KUI-kongress. KUI genomförde en omorientering: dess högkvarter flyttade från Berlin till Moskva; dess nationella delar, varav många hade varit ledande under grundandet av den världskommunistiska rörelsen, skulle härnäst vara självständiga men politiskt underordnade sina länders Kominternsektioner. Münzenbergs rapport förklarade dessa förändringar, men gav också en genomträngande analys av arbetarungdomens villkor och problem i Europa. KUI:s kongress hade föregåtts av månader av hårda interna debatter,⁹⁶ men menings-skiljaktigheterna hade nu till största delen lösts. Det fanns bara tid för en ytterligare talare (Frölich) om detta ämne. En resolution antogs efter förändringar under session 24.

Kvinnor

Den Andra internationella kommunistiska kvinnokonferensen samlades i Moskva strax innan den tredje världskongressen, och tog itu med uppbygget av ett internationellt nätverk av kommissioner för att arbeta bland kvinnor, anslutna till sina respektive nationella partier. Konferensen föll tillbaka på en appell och en detaljerad plan för kvinnonätverk som hade skisserats under ett första möte föregående år.⁹⁷ Den tredje kongressen fick höra rapporter från Zetkin, Lucie Colliard och Kollontaj, plus ett tal av Norah Smythe. Diskussionen blottade hinder: partier hade bara ”med sammanbitna tänder” vidtagit åtgärder för att organisera kvinnor, på vilket kommunistiska kvinnor reagerade med ”ett mått av bitterhet”. Ändå uttryckte de tre resolutioner som antogs beslutsamhet att övervinna dessa hinder genom att systematiskt införliva kvinnor i Kominterns arbete.⁹⁸

Kooperativ

Vid tiden för kongressen tillhörde miljontals arbetande människor kooperativ, som utgjorde den

94 Se s 679–682 (Kollontaj), 686 ff (Trotskij) [På svenska: [Tal om kamrat Lenins rapport om ”Ryska kommunistiska partiets taktik”](#)], 970–977 (teser och resolution).

95 Se Münzenbergs brev den 3 juli 1921 till Zinovjev i Bayerlein et al. (red.) 2013.

96 För en bakgrund till ungdomskongressen, se s 773, not 9.

97 För dokument från mötet 1920, se Riddell (red.) 1991, 2WC, vol 2, s 972–998.

98 Se s 779–794 (rapporter av Zetkin, Colliard, Kollontaj), 328 (Smythe), 780 och 781–782 (om hinder), 1009–1029 (resolutioner). Se även fjärde kongressens rapporter och resolutioner, Riddell (red.) 2011b, 4WC, s 837–873.

tredje delen av arbetarrörelsen, jämte partier och fackföreningar. Tidigare hade revolutionärer inte uppmärksammat kooperativ särskilt mycket, och Komintern försökte råda bot på denna situation. När denna punkt på dagordningen kom upp i session 21 fanns det bara tid för en mycket kort rapport och uppläsning av teserna, varefter sessionen avbröts på grund av otillräcklig närvaro och brist på översättare. Alltför många viktiga kommissionsmöten hade planerats vid denna tidpunkt – vilket visar hur hårt pressade de sista sessionerna var. I början av nästa session antogs teserna utan debatt.⁹⁹

Organisering

Punkten på dagordningen som handlade om partiorganiseringen försökte framförallt brottas med de byråkratiska förvrängningar som medlemspartierna hade ärvt från Andra internationalen. Partierna i Tjeckoslovakien, Frankrike, Tyskland (utom USPD:s majoritet), Italien och Norge hade anslutit sig till internationalen till stor del intakta. De innehöll inflytelserika parlamentariker, fackfunktionärer och journalister som ofta var öppna för borgerligt inflytande och avvisande till att ledas av partiet. Kongressresolutionen hade skrivits av Otto Kuusinen och syftade till att motverka denna svaghet genom att dra in alla medlemmar i organiserat partiarbete ("plikten att vara aktiv") och samla alla personer i particellerna, fraktionerna och arbetsgrupperna i en enda disciplinerad, enad struktur. Lenin gav omfattande bidrag och uppmuntrade Kuusinen att ta med fler detaljer och krävde att en tysk kamrat (Könen) skulle ersätta Béla Kun som rapportör (Appendix 3b). (Vid den fjärde kongressen följande år skulle Lenin kalla resolutionen "utmärkt" men "alltför lång" och andan "alltför rysk".) Könens långa rapport klämdes in under kongressens tredje sista session, och det fanns bara tid att höra tre korta kommentarer, samtliga kritiska, innan resolutionen skickades tillbaka till kommissionen för redigering. Den antogs vid den sista sessionen.¹⁰⁰

Texten tog inte upp Kominterns ekonomiska stöd till medlemspartierna, en fråga som spelade en roll vid en splittring senare samma år i Tyskland. Men den föreslog verkligen att Röda hjälpen, den solidaritetskampanj med offer för det kapitalistiska förtrycket som hade inletts i Tyskland efter marsaktionen, skulle utvidgas internationellt. Den fjärde kongressen återvände till denna fråga, och det blev en av Kominterns mest framgångsrika breda kampanjer.¹⁰¹

Internationals funktionssätt

Ingen punkt på dagordningen tog specifikt upp Kominterns struktur. De två resolutioner som tog upp denna fråga gav generellt godkännande till EKKI:s verksamhet och krävde att exekutivkommitténs och dess apparat skulle utvidgas och förstärkas. Zinovjev protesterade mot antydningar från Levi och andra att vissa sändebud hade handlat oansvarigt, och praktiken att EKKI skickade sändebud till medlemspartier – för att samla information men också "med fullständiga makt-

99 En mer fullständig diskussion om kooperativ ägde rum vid den fjärde kongressen. Se Riddell (red.) 2011b, 4WC, s 813–836.

100 Se "Riktlinjer för de kommunistiska partiernas uppbyggande och organisationsarbete", s 978–1006; [på svenska: [Kominterns tredje kongress](#), s 54.]; Lenins förslag i Appendix 3b, 1101–1104; Könens rapport, s 809–832 och sammanfattning 874–878; Lenins senare kommentarer i Riddell (red.) 2011b, 4WC, s 303–305.

101 Se Broué 2005, s 570 (finanser). Om Röda hjälpen, se resolution, s 1001 och Riddell (red.) 2011b, 4WC, s 959–961.

befogenheter” – godkändes.¹⁰²

Revolutionen i kolonierna och halvkolonierna

1920 antog Komintern allmänna resolutioner om revolutionen i kolonierna och halvkolonierna, som hade utarbetats under två av världskongressens sessioner och en speciell konferens för folken i öst. Inför den tredje kongressen förberedde delegater från Kina, Indien och Iran tre resolutionsförslag som försökte utveckla strategiska begrepp för kampen i kolonialiserade länder med olika klasstrukturer (se appendix 5a, 5b och 5c). M N Roys utkast betonade den revolutionära potentialen hos det spirande proletariatet i kolonierna; utkast av Sultanzade och Zhang Tailei uppmanade till en revolutionär antikolonial allians, och föregrep det som senare kom att bli känt som den antiimperialistiska enhetsfronten.¹⁰³

Kanske på grund av brådska med alla angelägenheter inför kongressens avslutning, presenterades inget av dessa utkast för kongressen. En session var avsatt för diskussion om Orientfrågan, men den måste passas in på dagens sista dag, innan ett organisatoriskt kommissionsmöte och den krävande slutsessionen. Kommissionen för Orientfrågan gav ingen rapport, och diskussionen tog inte upp de strategiska och politiska frågor som kommunister i öst stod inför. Halvvägs genom talarlistan minskade ordföranden (Kolarov) talartiden till fem minuter och hoppade över översättningar – åtgärder som var unika under kongressens arbetsessioner. Den sydafrikanska delegaten Ivon Jones' tal utelämnades ur de publicerade protokollen. Det återfinns i Appendix 5d. För en motion från det palestinska partiet som inte togs upp under kongressen, se Appendix 5e. Roy talade starkt mot det han ansåg vara den slarviga behandlingen av Orientfrågan under kongressen. Den franska delegaten Charles-André Julien instämde i Roys klagomål, och lade till att ”den viktigaste rollen [under sessionen] har filmerna spelat”. Även om ordföranden, Kolarov, avvisade Roys och Juliens protester, medgav han att Orientfrågan inte hade behandlats tillräckligt. Vid inledningen av nästa och den sista sessionen sa Könen att ett förslag till manifest om Orientfrågan fanns tillgängligt och nådde en överenskommelse om att överlämna det till EKKI för publicering. Manifestet nämns inte annars under kongressen. Texten publicerades inte och återfinns inte bland kongressdokumenten. Påföljande år höll den fjärde kongressen en tvådagars diskussion om Orientfrågan och antog en omfattande resolution.¹⁰⁴

Under andra kongressessioner fick delegaterna höra om den antikoloniala kampens strategiska betydelse av Mir Ja'far Javadzadeh, Roy, Lenin, Zetkin och Zinovjev.¹⁰⁵

102 Se ”Resolution till Kommunistiska Internationals exekutivkommittés rapport”, s 921–923; ”Resolution rörande Kommunistiska Internationals organisation”, s 1007–1008 [på svenska i *Kominterns tredje kongress*, s 1 resp 79]; s 397–8 (Zinovjev om sändebud); s 1008 (beslut om sändebud).

103 Riddell (red.) 1991, 2WC, vol 1, s 211–290; Riddell (red.) 1993 (Bakukongressen); appendix 5a, 5b, 5c, s 1181–1193.

104 Se s 854 (Kolarov); Appendix 5d och 5e, s 1193–1197; s 855–6 (Roy), 865 (Julien), 870 (Kolarov), 872 (Könen). För den fjärde kongressens diskussion och resolution, se Riddell (red.) 2011b, s 28–33, 261–5, 649–737, 800–11, 947–51, 1180–90 [resolutionen på svenska: *Kominterns fjärde kongress*, s 65.]

105 Se s 322–3 (Javadzadeh), 156–159 (Roy), 659 (Lenin), 82 och 783 (Zetkin), 63 och 849 (Zinovjev).

j. Skola i strategi

Den tredje kongressen inledde en strategisk förändring som utvidgades genom: (1) antagandet av enhetsfrontpolitiken (december 1921); (2) vidareutvecklingen av denna politik avseende synen på övergångskrav och arbetarregeringar och den antiimperialistiska kampen (december 1922); (3) utvecklingen av en politik för enat motstånd mot fascismen (maj 1923). Även om den tredje kongressens beslut var en arbetskompromiss bland en fortfarande mycket splittrad grupp delegater, kom man fram till en överenskommelse kring en strategisk inriktning att gå ”till massorna”, att delta i deras dagliga kamp och försöka erövra majoriteten av dem till en revolutionär linje som en förutsättning för att uppnå arbetarnas makt. Kongressmanifestet uppmanade arbetarna att förenas i en ”enda enad front”. Detta avgörande steg inledde en process där Komintern utvecklade och prövade ett brett spektrum av taktiska initiativ för att nå målet att erövra massornas stöd med hjälp av enade aktioner. Så även om kongressen bara rekommenderade initiativet med ”öppna brev” för Tyskland, så föreslog EKKI redan sex månader senare, i december 1921, det som en allmänt tillämpningsbar politik, nu kallad ”enhetsfront”. Efter ytterligare fyra månader mötte Komintern-delegater representanter för de föraktade Andra och Två-och-en-halvte internationalerna vid en gemensam konferens.¹⁰⁶

Kongressen var ett praktiskt arbetsmöte vars utgång inte gick att förutse och inte var förutbestämd. Den kännetecknades av en fri och öppen debatt där personer med impopulära åsikter inte tystades eller bestraffades. Trots bolsjevikledarnas prestige teg man inte med kritik mot dem och tvekade inte att gå mot deras ståndpunkter. Djupa meningsmotsättningar debatterades öppenhjärtigt, och områden av enighet fastställdes och utvidgades. Trots delad oro över de svårigheter Sovjetryssland upplevde, underordnades inte den internationella kampen under ryska nationella intressen.

Trots många svårigheter och hinder gjordes det verkligen framsteg. Till och med medlemmar i det italienska socialistpartiet och KAPD, vars ledare öppet angrep Komintern, erbjöds en trovärdig väg för att införlivas i internationalen. Vad gäller de kommunistiska masspartierna, undvek kongressen en brytning med Tjeckoslovakien, knuffade det italienska partiet i riktning mot en revolutionär återförening, lade nödvändiga band på sig i Frankrike, och uppnådde i Tyskland en skör jämvikt och en ny start.

Den tredje kongressen tog avgörande steg för att staka ut en strategi för revolutionär kamp under en förberedelseperiod där förutsättningarna för revolutionära aktioner ännu inte existerade. Den italienska marxisten Luigi Cortesi har på ett träffande sätt fångat stämningarna under tilldragelsen:

Kongressens storslagenhet och representativitet gav världen en ständigt mer påtaglig verklighet som alternativ till det kapitalistiska systemet. Det går inte att undvika ... en känsla av mötets historiska högtidlighet, nästan ett mänsklighetens parlament.¹⁰⁷

Kongressen inledde en period på två år, troligen den mest kreativa i Kominterns historia, av nydanande försök att smida arbetarnas enhet i handling. Den förtjänade storligen Trotskijs lovord i ett tal till kommunistiska ungdomar den 14 juli, då han kallade den för ”den revolutionära strategins

¹⁰⁶ Se s 1034, 1036 (manifest), 928, 933 (Öppet brev); Riddell (red.) 2011b, 4WC, s 1164–1173 (”Arbetarnas enhetsfront”) [på svenska: [Kominterns fjärde kongress](#), s 21]; *International Socialist Congress* 1967.

¹⁰⁷ Cortesi 2010, s 466.

högsta skola”.¹⁰⁸

Bibliografi

Dokument från den kommunistiska rörelsen på Lenins tid

Riddell, John (red.) 1984, *Lenin's Struggle for a Revolutionary International 1907–1916*, New York: Pathfinder Press.

——— 1986, *The German Revolution och the Debate on Soviet Power*, New York: Pathfinder Press.

——— 1987, *Founding the Communist International: Proceedings och Documents of the First Congress, March 1919 (1WC)*, New York: Pathfinder Press.

——— 1991, *Workers of the World och Oppressed Peoples, Unite! Proceedings och Documents of the Second Congress, 1920 (2WC)*, 2 band, New York: Pathfinder Press.

——— 1993, *To See the Dawn: Baku, 1920 – First Congress of the Peoples of the East*, New York: Pathfinder Press.

——— 2011b, *Toward the United Front: Proceedings of the Fourth Congress of the Communist International (4WC)*, Historical Materialism Book Series, Leiden: Brill.

Taber, Mike (red.) 2018, *The Communist Movement at a Crossroads: Plenums of the Communist International's Executive Committee 1922–1923*, Historical Materialism Book Series, Leiden: Brill.

Utgåvor av Kominterns tredje kongress och dess resolutioner

Adler, Alan (red.) 1980, *Theses, Resolutions och Manifestos of the First Four Congresses of the Third International*, London: Ink Links.

Komintern 1921c, *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale*, Hamburg: Verlag der Kommunistischen Internationale.

——— 1921d, *Thesen und Resolutionen des III. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale*, Hamburg: Verlag der Kommunistischen Internationale.

——— 1921e, *Third Congress of the Communist International: Report of Meetings Held at Moskva, June 22nd–July 12th 1921*, London: Communist Party of Great Britain.

——— 1922b, *III vsemirni kongress Kommunistitjeskogo internatsionala*, Petersburg: Gosizdat.

——— 1934, *Thèses, manifestes et résolutions adoptés par les Ier, Iie, IIIe, et IVe congrès de l'Internationale communiste (1919–1923) Textes complets*, Paris: Librairie du Travail.

——— 1988, *Gongchan guoji di 3 ci daibiao dahui wenjian, 1921 nian 6 yue–7 yue* [Documents of the Third Congress of the Communist International, June–July 1921], Beijing: China Renmin University Press. <Library of Congress X11.I5 C65 1921>

——— 1994, *The Komintern Archive*, Leiden: IDC.

Kun, Béla 1933, *Kommunistitjeskii internatsional v dokumentach*, Moskva: Partijnoje Izdatelstvo.

Bosić, Milovan et al. (red.) 1981, *Treći kongres Komunističke internacionale, in Komunistička Internacionala: Stenogrami i dokumenti kongresa*, vol 3, Gornji Milanovac: Kulturni centar.

Kominterntidskrifter

Bulletin des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale, nr 1–24, 24 juni–20 juli 1921.

Inprecorr: International Press Correspondence, Kommunistiska internationalens nyhetsbulletin från oktober 1921.

Inprekorr: Internationale Presse-Korrespondenz, Kominterns tyskspråkiga nyhetsbulletin från september 1921.

¹⁰⁸ Trotskij, [Rapport om "balansräkningen" över Kommunistiska internationalens tredje kongress](#), s 1.

Die Kommunistische Fraueninternationale, den kommunistiska kvinnorörelsens tidning. *Die Kommunistische Internationale*, Kommunistiska internationalens tidning, också utgiven på engelska, franska och ryska. [Några nummer på svenska: [Den Kommunistiska Internationalen](#) – öa.] *Moscou, organe du 3e congrès de l'Internationale communiste*, 25 maj – 7 juli 1921. Även publicerad på engelska och tyska.

Bibliografier

Herting, Günter 1960, *Bibliographie zur Geschichte der Kommunistischen Internationale (1919–1943)*, Berlin: Institut für Marxismus-Leninismus.

Kahan, Vilém 1990, *Bibliography of the Communist International (1919–1979)*, Leiden: Brill.

Procacci, Giuliano 1958, 'L'Internazionale comunista dal I al VII congresso 1919–1935', *Annali dell'Istituto Giangiacomo Feltrinelli*, nr 1: s 283–315.

Sworakowski, Witold S. (red.) 1965, *The Communist International and Its Front Organizations*, Stanford: Hoover Institution Press.

Se även Broué 1997 och Buckmiller och Meschkat (red.) 2007.

Biografiska resurser

Andreucci, Franco och Tommaso Detti (red.) 1975–9, *Il movimento operaio italiano: Dizionario biografico 1853–1943*, 6 band, Rom: Editori Riuniti.

Bartke, Wolfgang (red.) 1990, *Biographical Dictionary and Analysis of China's Party Leadership 1922–1988*, München: K.G. Saur.

Buckmiller, Michael och Klaus Meschkat (red.) 2007, *Biographisches Handbuch zur Geschichte der Kommunistischen Internationale*, Berlin: Akademie Verlag.

Chase, William J. 2001, *Enemies Within the Gates? The Komintern och the Stalinist Repression, 1934–1939*, New Haven: Yale University Press.

Gotovitch, José och Mikhail Narinski (red.) 2001, *Komintern: L'histoire et les hommes: Dictionnaire biographique de l'Internationale communiste en France, en Belgique, au Luxembourg, en Suisse, et à Moscou (1919–1943)*, Paris: Éditions de l'Atelier.

Jeifets, Lazar, Victor Jeifets, och Peter Huber (red.) 2004, *La Internacional comunista y América latina, 1919–1943: Diccionario biográfico*, Moskva: Latin America Institute.

Kahan, Vilém 1976, 'The Communist International, 1919–43: The Personnel of its Highest Bodies', *International Review of Social History*, vol 21 (1976), nr 2, s 151–85

Lane, A. Thomas (red.) (1995), *Biographical Dictionary of European Labor Leaders*, Westport, CT: Greenwood Press.

Lazitch, Branko (red.) 1986, *Biographical Dictionary of the Comintern*, Stanford: Hoover Institution Press.

Lorwin, Lewis L. 1929, *Labor och Internationalism*, New York: Macmillan

Maitron, Jean (red.) 1964–97, *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français*, 44 band, Paris: Éditions Ouvrières.

Maitron, Jean och Georges Haupt (red.) 1971–, *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international*, 11 band, Paris: Éditions Ouvrières.

Morgan, Kevin, Gidon Cohen, och Andrew Flinn (red.) 2005, *Agents of the Revolution: New Biographical Approaches to the History of International Communism in the Age of Lenin och Stalin*, Oxford: Peter Lang Publishing.

Schneider, Dieter Marc et al. (red.) 1980, *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933*, 2 band, München: K.G. Saur.

Tych, Feliks (red.) 1985, *Słownik biograficzny działacza polskiego ruchu robotniczego*, 3 band, Warszawa: Książka i Wiedza.

Weber, Hermann och Andreas Herbst (red.) 2004, *Deutsche Kommunisten: Biographisches Handbuch 1918 bis 1945*, Berlin: Dietz Verlag.

Och följande webbresurser:

[International Institute of History.](#)

[Smolny: Collectif d'édition des introuvables du mouvement ouvrier.](#)

[Friedrich Ebert Stiftung.](#)

[Gauche Allemande.](#)

Dessutom finns viktiga biografiska index i: Agosti (red.) 1974, Bock 1969, Broué 1997, Broué 2005, Bosić et al. (red.) 1981, Chase 2001, Piatnitskii och Taras 2004, Reviakina et al. (red.) 2005, Riddell (red.) 1991, Riddell (red.) 1993, Riddell (red.) 2011b, Serge 2012, och Tosstorff 2004.

Kominterndokument förknippade med den tredje kongressen

Adhikari, Gangadhar M. (red.) 1971, *Documents of the History of the Communist Party of India*, 8 band, New Delhi: People's Publishing House.

Adibekov, Grant och Kharuki Vada (red.) 2001, *VKP(b), Komintern i Japontia 1917–1941*, Moskva: ROSSPEN.

Agosti, Aldo (red.) 1974, *La Terza Internazionale: Storia documentaria*, vol 1 (1919–23), Rom: Editori Riuniti.

Bahne, Siegfried (red.) 1970, *Archives de Jules Humbert-Droz*, vol 1, Dordrecht: D. Reidel.

Bosić, Milovan, et al. (red.) 1981, *Komunistička internacionala: stenogrami i dokumenti kongresa*, 7 band, Gornji Milanovac: Kulturni centar.

Broué, Pierre (red.) 1974, *Les congrès de l'Internationale communiste: Le premier congrès, 2–6 mars, 1919*, Paris: Études et documentation internationales.

——— 1979, *Du premier au deuxième congrès de l'Internationale communiste, mars 1919–juillet 1920*, Paris: Études et documentation internationales.

Chaqueri, Cosroe (red.) 1969–94, *Asnād-i tārīkhī-i junbish-i kārgarī, sūsyāl dimūkrāsī va kumūnīstī-i Īrān* [Historiska dokument: Arbetar-, socialdemokratiska och kommunistiska rörelsen i Iran], 23 band, Teheran: Intishārāt-i Pādzahr.

Komintern 1920, *Der zweite Kongress der Kommunistischen Internationale*, Wien: Arbeiter Buchhandlung.

——— 1921a, *Ital'ianskaia sotsialisticheskaia partiia i Kommunisticheskii internatsional (sbornik materialov)*, Petrograd: Comintern.

——— 1921b, *Le parti socialiste italien et l'Internationale: recueil de documents*, Petrograd: Éditions de l'Internationale communiste.

——— 1921f, *Der zweite Kongress der Kommunistischen Internationale*, Hamburg: Verlag der Kommunistischen Internationale.

——— 1922a, *Die Tätigkeit der Exekutive und des Präsidiums des E.K. der Kommunistischen Internationale vom 13. Juli 1921 bis 1. Februar 1922*, Petrograd: Verlag der Kommunistischen Internationale.

——— 1923, *Veröffentlichungen des Verlages der Kommunistischen Internationale 1920 bis 1922*, Hamburg: Carl Hoym Nachf.

——— 1988, *Gongchan guoji disanci daibiao dahui wenjian* [Dokument från Kommunistiska internationalens tredje kongress], Beijing: Zhongguo renmin daxue chubanshe.

Davidson, Apollon et al. (red.) 2003, *Socialist Pilgrims to Bolshevik Footsoldiers, 1919–1930, in South Africa och the Communist International: A Documentary History*, vol 1, London: Frank Cass.

Degras, Jane (red.) 1971, *The Communist International 1919–1943 Documents*, 3 band, New York: Frank Cass.

- Drabkin, Ia.S., L.G. Babichenko och K.K. Shirinia (red.) 1998, *Komintern i ideja mirovoj revoljutsij*, Moskva: Nauka.
- Gankin, Olga Hess och H.H. Fisher (red.) 1940, *The Bolsheviks och the World War*, Stanford: Stanford University Press.
- Gruber, Helmut (red.) 1967, *International Communism in the Era of Lenin*, Ithaca: Cornell University Press.
- Hedeler, Wladislaw och Alexander Vatlin (red.) 2008, *Die Weltpartei aus Moskau: Der Gründungskongress der Kommunistischen Internationale 1919*, Berlin: Akademie Verlag.
- IML-SED (Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED) 1966a *Dokumente und Materialien der deutschen Arbeiterbewegung, Bd. VII/1 1919–1921*, Berlin: Dietz Verlag.
- 1966b. *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, Band 3. Von 1917 bis 1923*, Berlin: Dietz Verlag.
- Joshi, Puran Chandra och K. Damodaran (red.) 2007, *A Documented History of the Communist Movement in India*, 2 band, New Delhi: Sunrise Publications.
- Kalmykov, N.s (red.) 1998, *Komintern i Latinskaia Amerika: Sbornik dokumentov*, Moskva: Nauka.
- Kuo Heng-yü och M.L. Titarenko (red.) 1996, *RKP(B), Komintern und die national-revolutionäre Bewegung in China: Dokumente*, vol 1 (1920–5), Paderborn: F. Schöningh.
- Meijer, Jan (red.) 1964, *The Trotsky Papers, 1917–1922*, 2 band, Haag: Mouton.
- PCI (Communist Party of Italy) 1921, *La questione italiana al terzo congresso della Internazionale Comunista*, Rom: Libreria Editrice del Partito Comunista d'Italia.
- 1922, *Manifesti ed altri documenti politici*, Rom: Libreria Editrice del Partito Comunista d'Italia.
- Parti socialiste 1921, *18ème congrès national tenu à Tours. Compte rendu sténographique*, Paris.
- Prometheus Research Library 1988, *Guidelines on the Organizational Structure of Communist Parties, on the Methods och Content of Their Work*, New York
- Radek, Karl 1924, *Piat' let Komintern*, 2 band, Moskva.
- Reviakina, Luiza et al. (red.) 2005, *Kominternut i Bulgariia*, 2 band, Sofia: Glavo upravlenie na archivite.
- RILU 1921, *Resolutions och Decisions of the First International Congress of Revolutionary Trade och Industrial Unions*, Chicago: The Voice of Labor.
- Saich, Tony (red.) 1991, *The Origins of the First United Front in China: The Role of Sneevliet (Alias Maring)*, 2 band, Leiden: Brill.
- 1996, *The Rise to Power of the Chinese Communist Party: Documents och Analysis*, Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Shirinia, K.K. (red.) 1970, *V. I. Lenin i Kommunisticheskii internatsional*, Moskva: Politizdat.
- och Kharuki Vada (red.) 2007, *VKP(b), Komintern i Koreia, 1918–1941*, Moskva: ROSSPEN.
- Stoljarowa, Ruth och Peter Schmalfluss (red.) 1990, *Briefe Deutscher an Lenin, 1917–1923*, Berlin: Dietz Verlag.
- Titarenko, M.L. (red.) 1986, *Kommunisticheskii internatsional i kitaiskaia revoliutsiia: dokumenty i materialy*, Moskva: Nauka.
- et al. (red.) 1994, *VKP(b), Komintern, i natsional'no-revoliutsionnoe dvizhenie v Kitae: Dokumenty*, vol 1 (1920–5), Moskva: ROSSPEN.
- Trotsky, Leon 1967, *Le Mouvement communiste en France (1919–1939)*, Paris: Minuit.
- Weber, Hermann (red.) 1966, *Die Kommunistische Internationale: Eine Dokumentation*, Hanover: J.H.W. Dietz Nachf.
- Zentrale der KPD 1922, *Die Enthüllungen zu den Märzämpfen. Enthülltes und Verschwiegendes*.

Zentrale der VKPD 1921, *Taktik und Organisation der revolutionären Offensive: Die Lehren der März-Aktion*, Leipzig-Berlin.

Bibliografi, axplock, av litteratur förknippad med tredje kongressen

Abrahamian, Ervand 1982, *Iran Between Two Revolutions*, Princeton: Princeton University Press.

Adibekov, G.M., E.N. Shakhnazarova, och K.K. Shirinia 1997, *Organizatsionnaia struktura Kominterna: 1919–1943*, Moskva: ROSSPEN.

Agosti, Aldo 2009, *Il Partito mondiale della rivoluzione : Saggi sul comunismo e l'Internazionale*, Milano: Unicopli.

Alba, Victor 1983, *The Communist Party in Spain*, New Brunswick, NJ: Transaction Books.

Amendola, Giorgio 1978, *Storia del Partito comunista italiano*, Rom: Editori Riuniti.

Andreu, Maurice 2003, *L'Internationale communiste contre le capital, 1919–1924; ou comment empoigner l'adversaire capitaliste?*, Paris: Presses Universitaires de France.

Angell, Norman 1913, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power to National Advantage*, London: Heinemann.

Angrss, Werner T. 1963, *Stillborn Revolution: The Communist Bid for Power in Germany, 1921–1923*, Princeton: Princeton University Press.

Angus, Ian 1981, *Canadian Bolsheviks: The Early Years of the Communist Party of Canada*, Montreal: Vanguard.

Artemov, V.A. 2000, *Karl Radek: Ideia i sud'ba*, Voronezh: Voronezh State University.

Avakumović, Ivan 1967, *History of the Communist Party of Yugoslavia*, Aberdeen: Aberdeen University Press.

Badia, Gilbert 1993, *Clara Zetkin, féministe sans frontières*, Paris: Éditions Ouvrières.

Balsamini, Luigi 2002, *Gli Arditi del Popolo: Dalla guerra alla difesa del popolo contro le violenze fasciste*, Salerno: Galzerano Editore.

Bauer, Otto 1919, *Der Weg zum Sozialismus* [Vägen till socialismen]. Wien: Volksbuchhandlung.

Bayerlein, Bernhard H. et al. (red.) 2013, *Deutschland, Russland, Komintern – Überblicke, Analysen, Diskussionen: Neue Perspektiven auf die Geschichte der KPD und die deutsch-russischen Beziehungen (1918–1943)*, Berlin: De Gruyter.

Becker, Jens 2001, *Heinrich Brandler: Eine politische Biographie*, Hamburg: VSA-Verlag.

Beckmann, George M. och Genji Okubo 1969, *The Japanese Communist Party 1922–1945*, Stanford: Stanford University Press.

Behan, Tom 2003, *The Resistible Rise of Benito Mussolini*, London: Bookmarks.

Bell, John D. 1986, *The Bulgarian Communist Party from Blagoev to Zhivkov*, Stanford: Hoover Institution Press.

Beradt, Charlotte 1969, *Paul Levi: ein demokratischer Sozialist in der Weimarer Republik*, Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.

Bezvesel'nyi, S.F. och D.E. Grinberg (red.) 1968, *They Knew Lenin: Reminiscences of Foreign Contemporaries*, Moskva: Progress Publishers.

[Bock, Hans Manfred](#) 1969, *Syndikalismus und Linkskommunismus von 1918–1923*, Meisenheim am Glan: A. Hain.

Bois, Marcel och Florian Wilde 2007, 'Modell für den künftigen Umgang mit innerparteilicher Discussion? Der Heidelberger Parteitag der KPD 1919', *Jahrbuch für Forschungen zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, 6: 2.

Il Bolscevismo: giudicato dai Socialisti Italiani, 1921, Rom: Tipografia Soc. Editrice Urbs.

Borkenau, Franz 1962, *World Communism: A History of the Communist International*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

- Borsányi, György 1993, *The Life of a Communist Revolutionary, Béla Kun*, New York: Columbia University Press.
- Brackman, Arnold C. 1963, *Indonesian Communism: A History*, New York: Praeger.
- Brandler, Heinrich 1921a, *Der Hochverratsprozess gegen Heinrich Brandler vor dem Gericht ausserordentlich, am 6. Juni 1921 in Berlin*, Leipzig-Berlin.
- Brandler, Heinrich 1921b, *War die Märzaktion ein Putsch?* Berlin, Leipzig: Franke.
- Brandt, Willy och Richard Lowenthal 1957, *Ernst Reuter, ein Leben für die Freiheit*, München: Kindler.
- Braunthal, Julius 1967, *History of the International*, vol 2, London: Nelson.
- Broué, Pierre, *Trotsky – en biografi*, Stockholm : Carlsson, 2011.
- 1997, *Histoire de l'Internationale communiste 1919–43*, Paris: Fayard.
- 2005, *The German Revolution 1917–1923*, London: Merlin Press.
- Brown, W.J. 1986, *The Communist Movement och Australia: An Historical Outline – 1890s to 1980s*, Haymarket, Australia: Australian Labor Movement History Publications.
- Buber-Neumann, Margarete 1967, *Kriegsschauplätze der Weltrevolution: Ein Bericht aus der Praxis der Komintern 1919–1943*, Stuttgart: Seewald.
- Bukharin, Nikolai 1971 [1920], *Economics of the Transformation Period*, New York: Bergman Publishers.
- Calwer, Richard 1921, *Staatsbankrott: Darstellung seiner Ursachen und Wirkungen*, Berlin: Wirtschaftsstatist. Bureau.
- Cammett, John M. 1967, *Antonio Gramsci and the Origins of Italian Communism*, Stanford: Stanford University Press.
- Campione, Daniel (red.) 2007, *Buenos Aires – Moscú – Buenos Aires: Los comunistas argentinos y la Tercera internacional, primera parte (1921–1926)*, Buenos Aires: Ediciones CCC Floreal Gorini.
- Cannon, James s 1973, *The First Ten Years of American Communism*, New York: Pathfinder Press.
- Carr, E.H., *Ryska revolutionen 1917-1923*, 3 band, Stockholm : Cavefors, 1970.
- Chaqueri, Cosroe 1995, *The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920-1921: Birth of the Trauma*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press.
- 2010, *The Left in Iran 1905-1940*, London: Merlin Press
- Chesneaux, Jean 1968, *The Chinese Labor Movement, 1919–1927*, Stanford: Stanford University Press.
- Claudín, Fernando, [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#), och [band 2](#).
- Cliff, Tony 1979, *The Bolsheviks and World Communism*, i *Lenin*, vol 4, London: Pluto Press.
- Cohen, Stephen 1973, *Bukharin and the Bolshevik Revolution: A Political Biography 1888–1938*, New York: Knopf.
- Komintern 1970 [1922], *The First Congress of the Toilers of the Far East*, London: Hammersmith.
- Communist Party of India (Marxist) History Commission 2005, *History of the Communist Movement in India*, New Delhi: CPI(M) Publications.
- Communist Party of Italy 1922, *Manifesti ed altri documenti politici*, Rom: Libreria Editrice del Partito Comunista d'Italia.
- Cornell, Richard 1982, *Revolutionary Vanguard: The Early Years of the Communist Youth International 1914–1924*, Toronto: University of Toronto Press.
- Cortesi, Luigi 1999, *Le Origini del PCI*, Milano: FrancoAngeli.
- 2010, *Storia del comunismo: Da utopia al Terrore sovietico*, Rom: Manifestolibri.
- Courtois, Stéphane 1995, *Histoire du Parti communiste français*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Cvetković, Slavoljub 1985, *Idejne borbe u Komunističkoj partiji Jugoslavije (1919–1928)*, Belgrade: Institut za Savremenu Istoriju.

- Dahlmann, F.E. 1844, *The History of the English Revolution*, London: Longman.
- Datta Gupta, Sobhanlal 1980, *Comintern, India and the Colonial Question*, Calcutta: Centre for Studies in Social Sciences.
- 2006, *Comintern and the Destiny of Communism in India: 1919–1943: Dialectics of Real och a Possible History*, Calcutta: Sreejoni.
- Day, Richard B. 1973, *Leon Trotsky and the Politics of Economic Isolation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- De Weydenthal, Jan B. 1978, *The Communists of Poland: An Historical Outline*, Stanford: Hoover Institution Press.
- Degras, Jane 1951, *Soviet Documents on Foreign Policy*, London: Oxford University Press.
- Di Biagio, Anna 2004, *Coesistenza e isolazionismo: Mosca, il Komintern e l'Europa di Versailles (1918–1928)*, Rom: Carocci Editore.
- Digby, Margaret 1982, *The World Co-operative Movement*, London: Hutchinson's University Library.
- Dirlik, Arif 1989, *The Origins of Chinese Communism*, New York: Oxford University Press.
- Dobbs, Farrell 1983, *Revolutionary Continuity: Birth of the Communist Movement 1918–1922*, New York: Monad Press.
- Dornemann, Luise 1973, *Clara Zetkin: Leben und Wirken*, Berlin: Dietz Verlag.
- Drachkovitch, Milorad M. och Branko M. Lazić (red.) 1966, *The Comintern; Historical Highlights, Essays, Recollections, Documents*, New York: Praeger.
- Draper, Theodore 1957, *The Roots of American Communism*, New York: Viking Press.
- Dreyfus, Michel et al. 2000, *Le Siècle des communismes*, Paris: Éditions Ouvrières.
- Droz, Jacques 1977, *Histoire générale du socialisme*, vol 3, Paris: Presses Universitaires de France.
- Ducoulombier, Romain 2010, *Camarades! La naissance du Parti communiste en France*, Paris: Librairie Académique Perrin.
- Dulles, John W.F. 1973, *Anarchists and Communists in Brazil, 1900–1935*, Austin: University of Texas Press.
- Dziewanowski, M.K. 1976, *The Communist Party of Poland: An Outline of History*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fayet, Jean-François 2004, *Karl Radek (1885–1939): Biographie politique*, Bern: P. Lang.
- 2008, 'Paul Levi and the Turning Point of 1921', i *Bolshevism, Stalinism and the Comintern*, redigerad av Norman LaPorte, Matthew Worley, och Kevin Morgan, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Feigon, Lee 1983, *Chen Duxiu, Founder of the Chinese Communist Party*, Princeton: Princeton University Press.
- Fernbach, David (red.) 2011, *In the Steps of Rosa Luxemburg: Selected Writings of Paul Levi*, Historical Materialism Book Series, Leiden: Brill.
- Fiori, Giuseppe 1971, *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary*, New York: Dutton.
- Firsov, F.I. 1975, *Tretii kongress Kominterna: Razvitie kongressom politicheskoi linii kommunisticheskogo dvizheniia, kommunisty i massy*, Moskva: Politizdat.
- 2007, *Sekretnye kody istorii Kominterna 1919–1943*, Moskva: AIRO-XXI.
- Fischer, Ruth 1948, *Stalin and German Communism*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Flechtheim, Ossip Kurt 1969, *Die KPD in der Weimarer Republik*, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt.
- Frank, Pierre 1979, *Histoire de l'Internationale communiste, 1919–1943*, Paris: La Brèche.
- Frölich, Paul 2012 [1921], *Autobiographie 1890-1921: Parcours d'un militant internationaliste allemand*, Montreuil: Science Marxiste.
- Fuhrer, Armin 2011, *Ernst Thälmann : Soldat des Proletariats*, München: Olzog.

- Galli, Giorgio 1980, *Storia del socialismo italiano*, Rom: Laterza.
 ——— 1993, *Storia del PCI: Livorno 1921, Rimini 1991*, Milano: Kaos Edizioni.
- Geyer, Curt 1976, *Die revolutionäre Illusion: Zur Geschichte des linken Flügels der USPD*, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Gilberg, Trond 1973, *The Soviet Communist Party and Scandinavian Communism: The Norwegian Case*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Goldbach, Marie-Luise 1973, *Karl Radek und die deutsch-sowjetischen Beziehungen 1918–1923*, Bonn: Verlag Neue Gesellschaft.
- Gollan, Robin 1975, *Revolutionaries and Reformists: Communism and the Australian Labour Movement 1920–1955*, Surrey: Richmond Publishing.
- Gorter, Herman 1920, [Open Letter to Comrade Lenin](#),
 ——— 1921, *Die Klassenkampf-Organisation des Proletariats*, Berlin: KAPD.
- Gramsci, Antonio 1974, *Socialismo e fascismo: L'Ordine nuovo 1921–1922*, Turin: Einaudi.
- Gras, Christian 1971, *Alfred Rosmer (1877–1964) et le mouvement révolutionnaire international*, Paris: François Maspéro.
- Gross, Babette 1991, *Willi Münzenberg: eine politische Biografie*, Leipzig: Forum.
- Gruber, Helmut och Pamela Graves 1998, *Women and Socialism, Socialism and Women: Europe Between the Two World Wars*, New York: Berghahn Books.
- Gutjahr, Wolf-Dietrich 2012, *Revolution muss sein: Karl Radek – Die Biographie*, Köln: Böhlau Verlag.
- Hájek, Miloš 1969, *Storia dell'Internazionale comunista (1921–1935): la política del fronte unico*, Rom: Editori Riuniti.
- Hájek, Miloš och Hana Mejdrová 1997, *Die Entstehung der III. Internationale*, Bremen: Edition Temmen.
- Hallas, Duncan 1985, *The Comintern*, London: Bookmarks.
- Harris, George S. 1967, *The Origins of Communism in Turkey*, Stanford: Hoover Institution Press.
- Haywood, William 1929, *Bill Haywood's Book*, New York: International Publishers.
- Held, Walter 1942, 'Why the German Revolution Failed', *Fourth International*, December 1942, January 1943
- Hilferding, Rudolf 1919, *Der Weg zum Sozialismus*, Wien: Volksbuchhandlung.
- Hodgson, John H. 1967, *Communism in Finland: A History and Interpretation*, Princeton: Princeton University Press.
- Hoelz, Max, 1930, *From White Cross to Red Flag*, London: Jonathan Cape.
- Horowitz, Daniel L. 1963, *The Italian Labor Movement*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Howe, Irving och Lewis Coser 1957, *The American Communist Party: A Critical History, 1919–1957*, Boston: Beacon Press.
- International Labour Office 1921: *First Special International Trade Union Congress*, Geneva: ILO.
- International Socialist Congress 1967, *The Second and Third Internationals and the Wien Union: Official Report of the Conference between the Executives, held at the Reichstag, Berlin, on the 2nd April, 1922, and the Following Days*, Milano: Feltrinelli.
- International Working Union of Socialist Parties 1921. *Protokoll der internationaler sozialistischer Konferenz in Wien von 22. bis 27. Februar 1921*. Wien: Wiener Volksbuchhandlung.
- Ismael, Tareq Y. och Rifat Saïd 1990, *The Communist Movement in Egypt, 1920–1988*, Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Izquierdo, Manuel 1995, *La Tercera Internacional en España: 1914–1923*, Madrid: Ediciones Endymión.

- Jackson, George D. 1966, *Comintern and Peasant in East Europe, 1919–1930*, New York: Columbia University Press.
- Jentsch, Harald 1993, *Die politische Theorie August Thalheimers, 1919–1923*, Mainz: Decaton.
- Kalmykov, N.s 1998, *Komintern i Latinskaia Amerika: sbornik dokumentov*, Moskva: Nauka.
- KAPD 1921, *Der Weg des Dr Levi – der Weg der VKPD*, Berlin: KAPD.
- Kessler, Mario 2013, *Ruth Fischer: Ein Leben mit und gegen Kommunisten (1895–1961)*, Wien: Böhlau Verlag.
- King, Robert R. 1980, *A History of the Romanian Communist Party*, Stanford: Hoover Institution Press.
- Kinner, Klaus och Elke Reuter 1999, *Der deutsche Kommunismus: Selbstverständnis und Realität*, Berlin: Dietz Verlag.
- Klugmann, James 1968, *History of the Communist Party of Great Britain, Volume 1: Formation and Early Years 1919–1924*, London: Lawrence & Wishart.
- Knatz, C. 2000, *Ein Heer im grünen Rock? Der Mitteldeutsche Aufstand 1921*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Koch-Baumgarten, Sigrid 1986, *Aufstand der Avantgarde: Die Märzaktion der KPD 1921*, Frankfurt: Campus Verlag.
- König, Helmut 1967, *Lenin und der italienische Sozialismus 1915–1921*, Tübingen: Böhlau Verlag.
- Kopeček, Michal och Zdeněk Kárník 2003, *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Prague: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Kössler, Reinhart 1982, *Dritte Internationale und Bauernrevolution: Die Herausbildung des sowjetischen Marxismus in der Debatte um die “asiatische” Produktionsweise*, Frankfurt: Campus Verlag.
- Kovrig, Bennett 1979, *Communism in Hungary from Kun to Kádár*, Stanford: Hoover Institution Press.
- Krause, Hartfrid 1975, *USPD: Zur Geschichte der Unabhängigen Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- Kublin, Hyman 1964, *Asian Revolutionary: The Life of Sen Katayama*, Princeton: Princeton University Press.
- Kuo Heng-yü och M.L. Titarenko (red.) 1996, *RKP(B), Komintern und die national-revolutionäre Bewegung in China: dokumente*, vol 1 (1920–1925), Paderborn: F. Schöningh.
- Kurella, Alfred 1970 [1929–31], *Der Kampf um die Massen*, in Schüller, R. et al., *Geschichte der Kommunistischen Jugendinternationale*, vol 2, Nördlingen: Trikont.
- Labour and Socialist International 1920, *The Congress of the Labour and Socialist International (Geneva, July 31st–August 6th, 1920)*, Genève: International Labour Office.
- Langer, Bernd 2009, *Revolution und bewaffnete Aufstände in Deutschland 1919–1923*, Göttingen: AktivDruck.
- LaPorte, Norman, Matthew Worley, och Kevin Morgan (red.) 2008, *Bolshevism, Stalinism and the Comintern*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lazitch, Branko och Milorad Drachkovitch 1972, *Lenin and the Comintern*, Stanford: Hoover Institution Press.
- Lebedeva, N.S., Kimmo Rentola, och T. Saarela (red.) 2003, *Komintern i Finlandia: 1919–1943*, Moskva: Nauka.
- Lenin, V.I. 1958–65, *Polnoje sobranje sotjinenji (PSS)*, Moskva: Gosizdat.
- 1960–71, *Collected Works (LCW)*, 45 band, Moskva: Progress Publishers.
- Leonhard, Wolfgang 1981, *Völker hört die Signale: Die Anfänge des Weltkommunismus 1919–1924*, München: Bertelsmann.
- Lerner, Warren 1970, *Karl Radek, the Last Internationalist*, Stanford: Stanford University Press.

- Levi, Paul 1921a, *Der Beginn der Krise in der Kommunistischen Partei und Internationale. Rede von Paul Levi auf der Sitzung des Zentralausschusses der V.K.P.D. am 24. Februar 1921*, Remscheid.
- 1921b, *Unser Weg: Wider den Putschismus*, Berlin: A. Seehof. [[Vår väg – Mot kuppmentaliteten.](#)]
- 1921c, *Was ist das Verbrechen? Die Märzaktion oder die Kritik daran?* Berlin. [[Vad är brottet: Marsaktionerna eller att kritisera den?](#)]
- *Selected writings*, se Fernbach (red.), 2011.
- Leviné-Meyer, Rosa 1977, *Inside German Communism: Memoirs of Party Life in the Weimar Republic*, London: Pluto Press.
- Lewis, Ben, och Lars T. Lih (red.) 2011, *Zinoviev and Martov: Head to Head in Halle*, London: November Publications.
- Li Yuzhen och Du Weihua (red.) 1989, *Malin yu diyici guogong hezuo* [Maring (Sneevliet) och den första perioden av samarbete mellan Guomindang och kommunisterna], Beijing: Guangming Ribao Chubanshe.
- Lorenz, Einhart 1978, *Norwegische Arbeiterbewegung und Kommunistische Internationale 1919–1930*, Oslo: Pax Forlag.
- Maurseth, Per 1972, *Fra moskvateser til Kristiania-forslag: Det norske Arbeiderparti og Komintern fra 1921 til februar 1923*, Oslo: Pax Forlag.
- Mayenburg, Ruth von 1991, *Hotel Lux: das Absteigequartier der Weltrevolution*, München: Piper.
- McDermott, Kevin 1988, *The Czech Red Unions, 1918–1929*, Boulder: East European Monographs.
- och Jeremy Agnew 1996, *The Comintern: A History of International Communism from Lenin to Stalin*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- McVey, Ruth T. 1965, *The Rise of Indonesian Communism*, Ithaca: Cornell University Press.
- Meaker, Gerald H. 1974, *The Revolutionary Left in Spain, 1914–23*, Stanford: Stanford University Press.
- Mehring, Franz 1960, *Geschichte der deutschen Sozial-demokratie*, Berlin: Dietz Verlag.
- Möller, Dietrich 1976, *Revolutionär, Intrigant, Diplomat: Karl Radek in Deutschland*, Köln: Verlag Wissenschaft und Politik.
- Molnár, Miklós 1990, *From Béla Kun to János Kádár: Seventy Years of Hungarian Communism*, New York: Berg.
- Morgan, David W. 1975, *The Socialist Left and the German Revolution: A History of the German Independent Social Democratic Party, 1917–1922*, Ithaca: Cornell University Press.
- Mortimer, Edward 1984, *The Rise of the French Communist Party 1920–1947*, London: Faber & Faber.
- Münzenberg, Willi 1931, *Solidarität: Zehn Jahre Internationale Arbeiterhilfe, 1921–1931*, Berlin: Neuer Deutscher Verlag.
- 1978 [1930], *Die dritte Front: Aufzeichnungen aus 15 Jahren proletarischer Jugendbewegung*, Berlin: LitPol.
- Mujbegović, Vera 1968, *Komunistička partija Nemačke u periodu posleratne krize 1918–1923*, Belgrade: Institut za Izučavanje Radničkog Pokreta.
- Narinsky, Mikhail och Jürgen Rojahn 1996, *Centre and Periphery: The History of the Comintern in the Light of New Documents*, Amsterdam: International Institute of Social History.
- Natoli, Claudio 1982, *La Terza Internazionale e il fascismo, 1919–1923: Proletariato di fabbrica e reazione industriale nel primo dopoguerra*, Rom: Editori Riuniti.
- Nofri, Gregorio och Fernando Pozzani 1921, *La Russia com'è*, Florens: Ben Parad.
- O'Connor, Emmet 2005, *Reds and the Green: Ireland, Russia, and the Communist Internationals, 1919–43*, Dublin: University College Press.

- Palmer, Bryan 2007, *James P Cannon and the Origins of the American Revolutionary Left 1890–1928*, Urbana: University of Illinois Press.
- Pannekoek, Anton 1920, *Die Entwicklung der Weltrevolution und die Taktik des Communismus*, Petrograd. English edition: <<http://www.marxists.org/archive/pannekoek/tactics>>
- Pantsov, Alexander 2000, *The Bolsheviks and the Chinese Revolution, 1919–1927*, Richmond, Surrey: Curzon Press.
- Peng Shu-tse 1983, *L'envol du communisme en Chine: mémoires de Peng Shuzhi*, Paris: Gallimard.
- Peterson, Larry 1993, *German Communism, Workers' Protest, and Labor Unions: The Politics of the United Front in Rhineland-Westphalia 1920–1924*, Dordrecht: Kluwer.
- Piatnitskii, V. I. och A.E. Taras (2004). *Osip Pjatinitskij i Komintern na vesakh istorij*. Minsk: Kharvest.
- Plener, Ulla (red.) 2008, *Clara Zetkin in ihrer Zeit: Neue Fakten, Erkenntnisse, Wertungen*, Berlin: Dietz Verlag.
- Porter, Cathy 1980, *Alexandra Kollontai: A Biography*, London: Virago.
- Post, Kenneth William John 1997, *Revolution's Other World: Communism and the Periphery, 1917–39*, Basingstoke: Macmillan.
- Prager, Eugen 1980 [1921], *Das Gebot der Stunde: Geschichte der USPD*, Berlin: Dietz.
- Privalov, V.V. 1971, *The Young Communist International and Its Origins*, Moskva: Progress Publishers.
- PSI (Socialist Party of Italy) 1962 [1921], *Resoconto stenografico del XVII Congresso Nazionale del Partito Socialista Italiano*, Milano: Edizioni Avanti.
- Puschnerat, Tânia 2003, *Clara Zetkin: Bürgerlichkeit und Marxismus*, Essen: Klartext Verlag.
- Racine, Nicole och Louis Bodin 1972, *Le Parti communiste français pendant l'entre-deux-guerres*, Paris: A. Colin.
- Radek, Karl 1920, *Die auswärtige Politik des deutschen Kommunismus und der Hamburger nationale Bolschewismus*, Wien: KPD.
- 1921, *Die taktischen Differenzen in der V.K.P.D.: Soll die V.K.P.D. eine Massenpartei der revolutionären Aktion oder eine zentristische Partei des Wartens sein?* Moskva: Verlag der Kommunistischen Internationale.
- Rees, Tim och Andrew Thorpe (red.) 1999, *International Communism and the Communist International 1919–1943*, Manchester: Manchester University Press.
- Reisberg, Arnold 1964, *Lenin und die Aktionseinheit in Deutschland*, Berlin: Dietz Verlag.
- 1971, *An den Quellen der Einheitsfrontpolitik*, Berlin: Dietz Verlag.
- Rentola, Kimmi och Tauno Saarela 1998, *Communism: National and International*, Helsinki: Finnish Literature Society.
- Richardson, Al (red.) 2000, *From Syndicalism to Trotskyism: Writings of Alfred and Marguerite Rosmer*, Chatham MI: Porcupine Press.
- Riddell, John 2011a, '[The Origins of the United Front Policy](#)', *International Socialism*, 130 (våren): s 113–140.
- Riddell, John: För dokument om Komintern, se första avdelningen av denna bibliografi.
- Robrieux, Philippe 1980, *Histoire intérieure du parti communiste*, Paris: Fayard.
- Rosmer, Alfred, [Moskva under Lenin](#).
- Rothschild, Joseph 1959, *The Communist Party of Bulgaria: Origins and Development, 1883–1936*, New York: Columbia University Press.
- Roy, Manabendra Nath 1964, *M.N. Roy's Memoirs*, Bombay: Allied Publishers.
- Roy, Samaren 1986, *The Twice-Born Heretic: M.N. Roy and Comintern*, Calcutta: Firma KLM.
- Rubenstein, Sondra Miller 1985, *The Communist Movement in Palestine and Israel, 1919–1984*, Boulder: Westview Press.

- Rudolf L. Tóké 1967, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic*, New York: Praeger.
- Scalapino, Robert A. och Chong-Sik Lee 1972, *Communism in Korea*, Berkeley: University of California Press.
- Schlesinger, Rudolf 1970, *Die Kolonialfrage in der Kommunistischen Internationale*, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt.
- Schröder, Joachim 2008, *Internationalismus nach dem Krieg: Die Beziehungen zwischen deutschen und französischen Kommunisten 1918–1923*, Essen: Klartext.
- Schumacher, Horst och Feliks Tych 1966, *Julian Marchlewski-Karski: Eine Biographie*, Berlin: Dietz Verlag.
- Serge, [En revolutionärs minnen](#).
- Simoncini, Gabriele 1993, *The Communist Party of Poland, 1918–1929: A Study in Political Ideology*, Lewiston, NY: E. Mellen Press.
- Sivan, Emmanuel 1976, *Communisme et nationalisme en Algérie 1920–1962*, Paris: Fondation Nationale des Sciences Politiques.
- Socialist Party of France 1921, *Parti socialiste, 18ème congrès national tenu à Tours. Comptendu sténographique*, Paris: Courbevoie.
- Spriano, Paolo 1967, *Storia del Partito comunista italiano*, 7 band, Turin: Einaudi.
- 1975, *The Occupation of the Factories*, London: Pluto.
- Suda, Zdeněk L. 1980, *Zealots and Rebels: A History of the Communist Party of Czechoslovakia*, Stanford: Hoover Institution Press.
- Suh, Dae-sook 1967, *The Korean Communist Movement, 1918–1948*, Princeton: Princeton University Press.
- Surmann, Rolf 1983, *Die Münzenberg-Legende: zur Publizistik der revolutionären deutschen Arbeitsbewegung 1921–1933*, Köln: Prometheus.
- Svátek, František 1977, 'Gli organi dirigenti dell'Internazionale comunista: Loro sviluppo e composizione (1919–1943)', *Movimento operaio e socialista*, (januari–mars): s 89–132; och (april–september): s 289–342.
- Tasca, Angelo [A.Rossi, pseud.] 1966 [1941], *The Rise of Italian Fascism 1918–1922*, New York: Howard Fertig.
- Ter Minassian, Taline 1997, *Colporteurs du Komintern: l'Union soviétique et les minorités du Moyen-Orient*, Paris: Presses des Sciences politiques.
- Thalheimer, August 1994, 'The Struggle for the United Front in Germany', *Revolutionary History*, vol 5, nr 2 (vår): s 74–91.
- Thorpe, Andrew 2000, *The British Communist Party and Moscow, 1920–43*, Manchester: Manchester University Press.
- Tismaneanu, Vladimir 2003, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, Berkeley: University of California Press.
- Tivel', A. 1924, *Piat' let Kominterna v resjenjach i tsifrach*, Moskva: Kommunistitjeskij Internatsional.
- Tosstorff, Reiner 2004, *Profintern: Die Rote Gewerkschaftsinternationale 1920–37*, Paderborn: F. Schöningh.
- Trotskij, Leo, [Tredje internationalen efter Lenin](#).
- [Stalins förfalskarskola](#).
- Eugen Varga 1921, [Tesar till världsläget och Kommunistiska Internationals uppgifter](#).
- Tunçay, Mete 1967, *Türkiye'de sol akımlar, 1908–1925*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Turati, Filippo 1953, *Da Pelloux a Mussolini: Dai discorsi parlamentari 1896–1923*, Turin: Francesco de Silva.

- Ulunian, A. 1997, *Komintern i geopolitika: Balkanskii rubezh, 1919–1938 gg.*, Moskva: Institut vseobsjtnej istorij.
- Upton, A.F. 1973, *Communism in Scandinavia and Finland: Politics of Opportunity*, Garden City, NY: Anchor Press.
- Vaksberg, A.I. 1993, *Hôtel Lux: Les partis frères au service de l'Internationale communiste*, Paris: Fayard.
- Varga, Eugen 1921, *Die wirtschaftspolitischen Probleme der proletarischen Diktatur*, Hamburg: Carl Hoym Nachf.
- Vatlin, A.Iu. 1993, *Komintern: pervye desiat let*, Moskva: Rossija Molodaia.
- 2009, *Komintern: idei, resjenija, sudby*, Moskva: ROSSPEN.
- Voerman, Gerrit 2001, *De meridiaan van Moskou: De CPN en de Communistische Internationale, 1919–1930*, Amsterdam: L.J. Veen.
- Waters, Elizabeth 1989, 'In the Shadow of the Komintern: The Communist Women's Movement, 1920–43', i *Promissory Notes: Women in the Transition to Socialism*, redigerad av Sonia Kruks, Rayna Rapp, och Marilyn B. Young, New York: Monthly Review Press.
- Watlin, Alexander 1993, *Die Komintern 1919–1929: Historische Studien*, Mainz: Decaton (översättning av Vatlin 1993).
- Weber, Hermann 1969, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus: Die Stalinisierung der KPD in der Weimarer Republik*, Hamburg: Europäische Verlagsanstalt.
- Weber, Stefan 1991, *Ein kommunistischer Putsch? Märzaktion 1921 in Mitteldeutschland*, Berlin: Dietz Verlag.
- Weitz, Eric D. 1997, *Creating German Communism, 1890–1990*, Princeton: Princeton University Press.
- Wheaton, Bernard 1986, *Radical Socialism in Czechoslovakia: Bohumir Šmeral, the Czech Road to Socialism and the Origins of the Czechoslovak Communist Party (1917–1921)*, Boulder: East European Monographs.
- Wheeler, Robert F. 1975, *The Independent Social Democratic Party and the Internationals: An Examination of Socialist Internationalism in Germany 1915 to 1923*, Pittsburgh: University of Pittsburgh.
- Wilde, Florian 2011, 'Ernst Meyer (1887–1930) – vergessene Führungsfigur des deutschen Kommunismus: Eine politische Biographie', doktorsavhandling, Hamburgs Universitet.
- Williams, George 1921, *The First Congress of the Red Trade Union International at Moskva, 1921: A Report of the Proceedings by Geo. Williams, Delegate from the I.W.W.*, Chicago: Industrial Workers of the World
- Williams, Gwyn A. 1975, *Proletarian Order: Antonio Gramsci, Factory Councils and the Origins of Communism in Italy 1911–1921*, London: Pluto Press.
- Winkler, Heinrich August 1984, *Von der Revolution zur Stabilisierung: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1918 bis 1924*, Berlin: J.H.W. Dietz Nachf.
- Wohl, Robert 1966, *French Communism in the Making, 1914–1924*, Stanford: Stanford University Press.
- Wolikow, Serge 2010, *L'Internationale communiste, 1919–1943*, Ivry-sur-Seine: Éditions de l'Atelier.
- Zabih, Sepehr 1966, *The Communist Movement in Iran*, Berkeley: University of California Press.
- Zagladin, V.V. et al. (red.) 1984, *The Socialist Revolution in Russia and the International Working Class (1917–1923)*, in *The International Working-Class Movement*, vol 4, Moskva: Progress Publishers.
- Zetkin, Clara 1922, *Um Rosa Luxemburgs Stellung zur russischen Revolution*, Hamburg: Verlag der Kommunistischen Internationale.

——— [Minnen av Lenin](#).

——— 1985, *Erinnerungen an Lenin*, Berlin: Dietz Verlag.

Zheng Chaolin 1997, *An Oppositionist for Life: Memoirs of the Chinese Revolutionary Zheng Chaolin*, Atlantic Highlands NJ: Humanities Press.